

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარული მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტი

ხელნაწერის უფლებით

ციური ფუტკარაძე

ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეები XIX საუკუნის
ქართულ მწერლობაში

სპეციალობა - ლიტერატურათმცოდნეობა

ანოტაცია

წარმოდგენილია ფილოლოგიის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად

ბათუმი, 2021

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტში

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

გურამ ბახტაძე - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

შემფასებლები:

1. **ელგუჯა მაკარაძე** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;
2. **მალხაზ ჩოხარაძე** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;
3. **ნაილე მიქელაძე** - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

სადისერტაციო ნაშრომი შედგება 2021 წლის 27 ივლისს, 17:00 საათზე, 37-ე აუდიტორიაში, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ჰუმანიტარულ-მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილი სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმი 6010, ნინოშვილის/რუსთაველის ქუჩა 35/32. სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შეიძლება შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკაში, ხოლო სადისერტაციო ნაშრომის ანოტაციისა - ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე. (www.bsu.edu.ge)

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი მ. კიკვაძე

შესავალი

ქვეყნის კულტურის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ნიშანი მისი ლიტერატურაა. რამდენადაც მდიდარია ქვეყნის ლიტერატურა, იმდენად მდიდარია მისი კულტურა. სწორედ ჩვენი ქვეყნის ლიტერატურაა ის ფენომენი, რამაც საქართველო სხვა კულტურულ ერთა შორის დააყენა, ქართული ლიტერატურის განვითარების ამ საქმეში ძველი ქართული მწერლობიდან მოყოლებული, უდავოდ დიდი წვლილი შეიტანა XIX საუკუნის ლიტერატურამ.

XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში არსებული პოლიტიკა აქტიურად ესწრაფოდა ქართული ცნობიერების ჩაკვლას, ხოლო ქვეყანა იბრძოდა ეროვნული სულისა და ხერხემლის შენარჩუნებისთვის, ამ ბრძოლის შედეგი იყო ის, რომ ეროვნული თვითმყოფადობისათვის ბრძოლამ უფრო მასშტაბური ხასიათი მიიღო და ეროვნული კულტურის განვითარება ჩვეულ რიტმს დაუბრუნდა. თუმცა საქართველოს ისტორიის მანძილზე მუდმივად არსებობდა დაბრკოლებები, რომელიც ჩვენი კულტურის განვითარების გზაზე ამ რიტმს აფერხებდა. XIX საუკუნის ქართველ მწერალთა შემოქმედებას შემოუნახავს სახელები ქართველი გმირებისა, რომლებმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშეს საქართველოს ისტორიის შექმნაში, რომლებიც იბრძოდნენ ეროვნული მთლიანობისა და თვითმყოფადი კულტურის განვითარებისთვის.

XIX საუკუნის 30-იანი წლების პოლიტიკა გახდა გადამწყვეტი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რამაც განაპირობა ამ საუკუნის ქართული ლიტერატურის აზროვნების ხასიათი. მთელი საუკუნის მანძილზე ქართული მწერლობა იღვწოდა ეროვნული ყოფიერების გაცნობიერებისათვის, ამ პერიოდის ლიტერატურის შესწავლას ასევე განუსაზღვრელი ზოგადმეცნიერული მნიშვნელობა აქვს. მწერლობა მუდამ იყო და იქნება მწერალთა ფართო სპექტრის ინტერესის საგანი. ლიტერატურაში თავიანთ პასუხებს პოულობენ არა მარტო ლიტერატურის თეორეტიკოსები, კრიტიკოსები და ისტორიკოსები, არამედ სხვა დარგის სპეციალისტებიც. ამ მხრივ აღნიშნული პერიოდის ქართული ლიტერატურა საკმაოდ მდიდარ მასალას იძლევა.

თემის აქტუალობა: ნაშრომი ეძღვნება ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეების ასახვას XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში. ისტორიული პირები ჩვენი ცხოვრების ცოცხალ სიმბოლოებს წარმოადგენენ, მათი გახსნა-გაშიფვრა საშუალებას გვაძლევს წავიკითხოთ დიდგზაგამოვლილი ხალხის სული, ისინი მნიშვნელოვან კონცეფციას ატარებენ თავიანთ თავში. ისტორიის მაგალითები გვებმარება „წარსულ ნერგზე ახალ ნამყნის“ გაცოცხლებასა და მომავლისაკენ უფრო ძლიერა ნაბიჯებით სვლაში, უკეთესად შევისწავლოთ და შევიგრძნოთ ჩვენი თვითმყოფადი კულტურა, რაც სხვებისაგან განგვასხვავებს და ინდივიდუალობას გვანიჭებს მსოფლიო კულტურულ ერთა შორის. ისტორიის შესწავლა აგრეთვე გვებმარება დავინახოთ, როგორ უძლებდა ჩვენი ქვეყანა საუკუნეების განმავლობაში მკაცრ გამოცდებს, როგორ იზრდებოდა და ვითარდებოდა, რომ ამ კულტურის მქონე ხალხს უფლება არა აქვს არ დაიცვას იგი, არ გაუფრთხილდეს და არ იზრუნოს მის წინსვლაზე. საკვლევი თემა აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც მოცემული საკითხი მონოგრაფიულად ჯერ არავის შეუსწავლია.

თემის მიზანია წარმოვაჩინოთ ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეები XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში, შევეცდები გადმოვცე, რატომ იყო აქტუალური იმ დროის ლიტერატურაში ისტორიული თემაზე შექმნილი ნაწარმოებები და რა დამსახურება მიუძღვის ჩვენი ქვეყნის ისტორიის მაგალითებს ქართველი კაცის ცხოვრებაში XIX საუკუნის ავბედითი ისტორიის მანძილზე.

სამეცნიერო სიახლე და შედეგები. საკვალიფიკაციო ნაშრომი, ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეები XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში, უაღრესად ნმიშვნელოვანი თემაა. XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის წვლილი დიდია იმაში, რომ საქართველომ სცნო და იპოვა თავისი დაკარგული სახე. საქართველოს ისტორიული წარსულის წინა პლანზე წამოწევა XIX საუკუნის დასაწყისისა და II ნახევრის მწერლებისათვის ქმედითი იარაღი აღმოჩნდა ეროვნულ გამაერთიანებელი მოძრაობის გზაზე. ძველი კულტურისა და ისტორიის პრორაგანდამ უდიდესი როლი შეასრულა ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებაში, ეროვნული თავისთავადობის დაცვაში. ისტორიულ გმირთა მხატვრული სახეების წარმოჩენა მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობაში და მოცემული ეპოქის მონუმენტური

შესწავლა ავსებს იმ ნაკლს, რომელიც ამ მხრივ ქართულ მეცნიერებაში არსებობს, მოცემული თემის არჩევაც სწორედ ამან განაპირობა.

კვლევის მეთოდები. ნაშრომში ძირითადად გამოვიყენე ინტერტექსტუალური კვლევისა და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი. მისი გამოყენება განპირობებული იყო კვლრვის მიზნებისა და დანიშნულებიდან გამომდინარე.

ნაშრომის აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტში, სადაც შედგა მისი განხილვა-აპრობაცია 2021 წლის 25 თებერვალს.

ნაშრომის ცალკეული ნაწილები გამოქვეყნებულია სხვადასხვა სამეცნიერო ჟურნალში.

ნაშრომის სტრუქტურა. სადისერტაციო ნაშრომი შედგება შესავლის, პარაგრაფებად დაყოფილი 3 თავის, 9 ქვეთავისა და ძირითადი დასკვნებისაგან. ნაშრომს ერთვის გამოყენებული ლიტერატურა.

სადისერტაციო ნაშრომის შესავალში დასაბუთებულია საკვლევი თემის აქტუალობა, წარმოდგენილია მიზნები და ამოცანები, კვლევის საგანი და ობიექტი, კვლევის მეთოდოლოგია, პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა, სამეცნიერო სიახლე. საკვალიფიკაციო ნაშრომის ძირითად ტექსტში ცხრა თავია.

თავი I. ისტორიული და ავტორთა თანამედროვე პირები რომანტიკოსთა შემოქმედებაში

§1. ალექსანდრე ჭავჭავაძე

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ქართული რომანტიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია, ქართულ ლიტერატურაში პირველი ევროპული იდეების შემომტანი, მისი ლექსებში შეინიშნება პოეზიის თანამედროვე მეტყველებასთან დაახლოება, სწორედ, ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში გაისმა ძლიერი ეროვნულ-

სოციალური პროტესტი: „წყეულ არს ის დრო, როს სამკვიდრო დავკარგეთ კრულნი!“, ან „ფოთოლზე უფრო მეტი ჭირი შემოგვხვევია, მაღალი, შარავანდ მფენნი მთებიც ჩავიდნენ, მზესავით რომ გვედგნენ თავზე. ყველაფერი წყვდიადმა და ბნელმა მოიცვა.“

ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედება ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეების სიუხვით ისე არ გამოირჩევა, როგორც, მაგალითად გრიგოლ ორბელიანის ან სხვა რომანტიკოსთა შემოქმედება. ამ კუთხით საინტერესოა მისი ლექსები: „კავკასია“, „ჰე, საქართველო“ ანუ „კვლავ მარად ამ ჩემ სურვილსა“, დოკუმენტური თხზულება „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი 1801-დან 1831 წლამდე“, რომელიც ალექსანდრე ჭავჭავაძემ იმპერატორ ნიკოლოზ პირველს მოხსენების სახით წარუდგინა.

ლექსში „კავკასია“ პოეტი მეტაფორულად გვიჩვენებს ქართველი ერის სიდიადესა და ძლევამოსილებას, რომანტიკულადაა წარმოსახული კავკასია, სადაც მითიური პრომეთე - ამირანია მიჰაჭვული, რომელსაც ყორანი გულს უკორტნის. ღმერთის მიერ შერისხული პრომეთე“ რომანტიკოსი პოეტისათვის ასოცირდება კავკასიის ბედთან. პოეტის მწუხარებას საზღვარი არა აქვს, როცა ხედავს, მის სამშობლოს როგორ „ჰსცემდნენ“, „ჰგლეჯდნენ“ „ხელოვნებით მეხნი“. ეს მთა თითქოს ქვეყნისთვის ზღუდედ, საზღვრად, გალავნად გაუჩენია უფალს, რომელიც თავისი არსებობის დღიდან ცნობილია მიუვალობით, მაგრამ, როგორც პოეტი ამბობს, როცა რუს მხედართ შორის აღზრდილი, შეუდრეკელი და მამაცი ციციშვილი ამ მთას მოადგა, თავად მთამ გაულო კარი და აჩვენა შარავნები. შემთხვევითი არ არის, რომ კავკასიის მაღალ მთაზე მიჯაჭვული ამირანის გვერდით ავტორი ახსენებს ციციანოვს. თითქოს, ლექსში გამოსჭვივის აზრი, რომ ციციანოვმა ხელი შეუწყო საქართველოში განათლების შემოტანას:

ციციანოვი დაიბადა ქალაქ მოსკოვში. იგი იყო პაპუნა ციციშვილის შვილიშვილი, რომელიც ვახტანგ მეექვსესთან ერთად გადაიხვეწა რუსეთში. პავლეს დედა, ელისაბედ ბაგრატიონ-დავითაშვილი, ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის წარმომადგენელი იყო. პავლეს მამას, დიმიტრი ციციშვილს, სამშობლო მუდამ ახსოვდა. რუსეთში მშობლიური კულტურის გამდიდრება-გამლიერებაზე ზრუნავდა

და თავის თარგმნულ მათემატიკურ სახელმძღვანელოებს საქართველოში აგზავნიდა. თავად პავლე ციციანოვი კი გარუსებული გახლდათ და ერთგულად ემსახურებოდა ცარიზმის თვითმპყრობელურ პოლიტიკას.

ციციანოვი ნათესავადაც ეკუთვნოდა გიორგი XII-ს მეუღლეს, მარიამ დედოფალს, მაგრამ გარუსებული გენერლისათვის ამას ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა. პავლე ციციანოვის ინიციატივით საქართველოში გაიხსნა კეთილშობილთა პანსიონატი; მის სახელთანაა დაკავშირებული საგზაო და საფოსტო კომუნიკაციების მშენებლობა; სელის, მატყლისა და ტყავის გადასამუშავებელი წარმოების დაარსება; აფთიაქის გახსნა (1804); ალა-მაჰმად ხანის დროს განადგურებული თბილისის სტამბის აღდგენა; თეატრის გახსნა. მიუხედავად იმისა, რომ ციციანოვის საქართველოში ყოფნას მრავალი სასარგებლო წამოწყება მოჰყვა, იგი საქათველოს ისტორიაში შევიდა, როგორც რუსული რეჟიმის განმტკიცებისათვის თავდადებული მებრძოლი.

ლექსში „კვლავ მარად ამ ჩემს სურვილსა“ ალექსანდრე ჭავჭავაძე რომანტიკულად ახასიათებს საქართველოს დიადი წარსულის დამხობასა და სანაცვლოდ „შავი დროის“ გამეფებას. ეს ლექსი საბრძოლო შემართებითა და ეროვნულ-პოლიტიკური რადიკალიზმით ყველაზე მეტად გამორჩეული ქმნილებაა ალექსანდრე ჭავჭავაძის მთელს შემოქმედებაში, ლექსი დაწერილია 1832 წლის შეთქმულების მზადების პერიოდში.

ლექსის დასაწყისში პოეტი იხსენებს საქართველოს დიდებულ წარსულს. მისი თქმით, ჩვენი ქვეყანა ჯერ კიდევ პტოლომეს დროიდან ყვაოდა, მაგრამ ძველი დიდება „შავმა დრომ“ ფეხით გათელა. „შავმა დრომ“ ვარდი დააჭკნო, ჩვენი ქვეყნის სიდიადე დაამდაბლა, ოქროს საუკუნე არაბებისა და სხვა მტრების შემოსევამ გააქრო.

დავით აღმაშენებლისა და თამარის შემდეგ მშვიდობიანობა არ მოსწრებია საქართველოს, იგი სისხლისგან იცლებოდა საუკუნეთა მანძილზე. ჩვენ გვყავს ქართველთა სიამაყე, გმირი მეფე ერეკლე, რომელსაც არაერთხელ დაუღვრია სისხლი ქვეყნის დასაცავად, რომელიც როგორ არ ეცადა, მაგრამ „ვერ შეჰკრა მისი კარიბჭე“, პოეტი ცდილობს გაამართლოს ერეკლეს ისტორიული ნაბიჯი, როცა მეფემ „როსნი მოიხმო საშველად, მან იმედ გადალუღმა“, მაგრამ დარბევა და ძალადობა, რასაც

ქართველი ერი მონარქისტული რუსეთის ბიუროკრატი მოხელეებისაგან განიცდიდა, პოეტს აღაშფოთებს:

ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედების განხილვისას კრიტიკოსი აკაკი კენჭოშვილი აღნიშნავს: „XIX საუკუნის დამდეგს, თავის სამოქალაქო ლირიკაში ალექსანდრე ჭავჭავაძე საქართველოს ცხოვრების იმ მოვლენებს ეხება, რომელთაც შემდეგ ალექსანდრე ყაზბეგი ისტორიულ წარსულად წარმოსახავს“.

ლექსში „ჰე, საქართველო“ გამოკვეთილმა სულისკვეთებამ უფრო ფართო მასშტაბები შეიძინა 1837 წელს იმპერატორ ნიკოლოზ პირველისადმი წარდგენილ დოკუმენტურ თხზულებაში „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი 1801 - წლიდან 1831 წლამდე“.

წერილში ალექსანდრე ჭავჭავაძე საუბრობს ძველ იბერიაზე, კოლხიდასა და მათ შემადგენელ ნაწილებზე. მწუხარებით აღნიშნავს, რომ ძველი საქართველოს სიძლიერეზე დღეს ბიზანტიელ ისტორიკოსთა წყაროებში თუ შევხვდებით ცნობებს და წუხს, რომ მონასტრებში არსებულ ცნობებს დღესაც ვერ მიუპყრია მკვლევართა ყურადღება. საუბრობს რუსეთის ხელისუფლების მიერ საქართველოში გამოვზავნილ მოხელეებზე, კრონინგსა და ციციანოვზე, დადებითად აფასებს ციციანოვის საქართველოში მოღვაწეობას. ხალხი საყვედურს გამოთქვამდა მხოლოდ სასამართლო დაწესებულებათა და საქალაქო პოლიციის წინააღმდეგ. ციციანოვი ბაქოსთან ბრმა ტყვიამ იმსხვერპლა. პოეტის თქმით, მისი სახით საქართველომ უერთგულესი მსახურთაგანი და უნიჭიერესი ადამიანი დაკარგა.

პოეტი დაწვრილებით ჰყვება რუსი მოხელეების თავგასულობის შესახებ და ამბობს, რომ კაპიტან-ისპრავნიკები სარგებლობდნენ ხალხის უცოდინრობითა და მათ ძალას იყენებდნენ პირადი საჭიროებისათვის. სოფლებიდან ურმებით გაჰქონდათ შეშა და სურსათ-სანოვავე, ხოლო ხალხის დაჩივლების შემთხვევებს ამბოხებად თვლიდნენ.

„ნარკვევში“ ჩანს, საქართველო როგორ იმედებს ამყარებდა რუსეთის ხელისუფლებაზე, მაგრამ სამაგიეროდ მივიღეთ მეფის მოხელეების ბარბაროსული დამოკიდებულება ქართველი ხალხის მიმართ. მოცემული „ნარკვევით“ პოეტმა ის

მაინც უთხრა რუსეთის ხელმწიფეს, რომ საქართველო ძველი და დიდი კულტურის მქონე ქვეყანაა და სხვანაირ მოპყრობას მოითხოვს.

იგი ველარაფერს ამბობს იმაზე, რომ რა საფუძველს ემყარება ის აპარატი, რომელმაც საქართველო ასე მძიმე მდგომარეობამდე მიიყვანა, რომ მდინარე ამღვრეული მოდის სათავიდან, იქიდან, სადაც პირადად იმპერატორი დგას. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ამ თხზულებას უდავოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი პოეტური შემოქმედების გაგებისათვის.

§2. ალექსანდრე ორბელიანი

ალექსანდრე ორბელიანის შემოქმედება მრავალფეროვანია. თუმცა ის პირველხარისხოვან მწერალთა რიგს არ მიეკუთვნება, მაგრამ მისი შემოქმედება და მოღვაწეობა იმდენად არის დაკავშირებული მაშინდელ საზოგადოებრივ ვითარებასთან, რომ ქართული ლიტერატურისა და ისტორიის მკვლევარი მას გვერდს ვერ აუვლის. ის იყო პოეტი, პროზაიკოსი, ლიტერატურის კრიტიკოსი, მის კალამს ეკუთვნის ისტორიული ნარკვევები.

ალექსანდრე ორბელიანის მიერ მოთხრობილი ისტორიული ამბები საყურადღებო ინფორმაციას შეიცავს მწერლის დიდ წინაპართა, თანამედროვეთა, XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს მნიშვნელოვანი ამბების შესახებ. შემთხვევითი არ არის, რომ ალექსანდრე ორბელიანი XIX საუკუნის საქართველოში ცოცხალ მემკვიდრედ მიიჩნევა.

მისი ლექსები უმეტესად პატრიოტული და სატრფიალო ხასიათისაა. ლექსებიდან ყურადღებას იპყრობს „ეპიტაფია საქართველოს მეფის ირაკლის მეორისადმი“, ავტორი მოწოდებით მიმართავს ბაირონს, რათა მისი თაოსნობით „ზეცის მგოსნებმა“ ხოტბის ლექსი დაამღერონ ირაკლის საფლავს. ლექსში ირაკლი წარმოდგენილია წარსული დროის „ჭკუის ვარსკვლავი“ და დიდი მხედართმთავარი.

მის კალამს ეკუთვნის დრამები: „დავით აღმაშენებელი ანუ უკანასკნელი ჟამი საქართველოსი“, „კეთილი ბერიკაცი“, „ჟამნი მეფობენ“.

ალექსანდრე ორბელიანის ისტორიული ნარკვევებია: „ასპინძის ომი“, „აღამაჰმად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში“, „1829 წლის არეულობა საქართველოში“,

„დალესტნის ლეკების გამოსვლა ახალციხეში“, „საქართველოს მეფე ირაკლის მე ლევან“, „მეფის ირაკლის მეორე მეუღლე დარია ანუ დარეჯანი“, „მეფის ირაკლის მეორის დროის ცოცოტა ანბები, ანუ ზოგიერთნი მაშინდელი პირნი“. და სხვა. ალექსანდრე ორბელიანის ლიტერატურული შესაძლებლობები უფრო ფართოდაა წარმოდგენილი მის კრიტიკულ ნააზრევში, სადაც კარგად ჩანს ამ საღადმოაზროვნე პიროვნების კრიტიკული ალღო და საზოგადოებრივი პოზიცია.

ალექსანდრე ორბელიანის ისტორიული დრამა **„დავით აღმაშენებელი ანუ უკანასკნელი ჟამი საქართველოსი“** შედგება ოთხი მოქმედებისგან. მასში მოცემულია მე-12 საუკუნის საქართველოს დედაქალაქის თბილისის გათავისუფლება სელჯუკ-მაჰმადიანთა ბატონობისაგან.

პირველ და მეორე მოქმედებაში მწერალი გადმოგვცემს ქართველთა სამზადისს თბილისის გათავისუფლებისათვის, მესამე მოქმედებაში მიმდინარეობს ბრძოლა თურქ-არაბ დამპყრობლებთან, ბოლო, მეოთხე მოქმედებაში გამოხატულია ომში დაღუპულთა უსაზღვრო პატივისცემა და გამარჯვებულთა ზეიმი. „დავით აღმაშენებელი“ ისტორიული დრამაა, მაგრამ ეს პიესა მარტო ისტორიას როდი ეხება, დაკვირვებული მკითხველი კარგად შეამჩნევს, რომ იგი ალეგორიულად გამოხატავს მწერლის თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკურ ვითარებას. დრამა დავით აღმაშენებლის ხოტბას წარმოადგენს. ა. ორბელიანი მას სამართლიანად გვიხატავს, როგორც დიდ სახელმწიფო მოღვაწეს, მებრძოლსა და მშენებელს.

ისტორიული ხასიათის ნაწარმოებია **„ტრაგედია - ბატონიშვილის ირაკლის პირველი დრო, ანუ თავდადება ქართველებისა“**. ეს პიესა, როგორც სათაურიდანაც ჩანს, ისტორიული ხასიათის ნაწარმოებია, მასში ა. ორბელიანი გადმოგვცემს XVIII საუკუნეში ოსმალ-ლეკებისაგან გავერანებულ აღმოსავლეთ საქართველოს ტრაგიკულ მდგომარეობას. ამ დროს სამხედრო ასპარეზზე გამოვიდა ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ერეკლე მეორე. მწერალი განსაკუთრებული ინტერესით გადმოგვცემს ომის მსვლელობის პროცესში ახალგაზრდა ერეკლეს გონივრულ სამხედრო ტაქტსა და თავდაჭერილობას. მისი თბილისში შემოსვლით საძირკველი ჩაეყარა ქართლ – კახეთის გაერთიანებას. მწერალი მოცემულ თხზულებაში ერეკლე მეორეს, ქართველ თავდაზნაურობასთან ერთად, წარმოგვიდგენს საქართველოს

მხსნელად.

1844 წელს საქართველოში მთავარმართებლობა ჩაიბარა 60 წლის ვორონცოვმა, რომელსაც ახალგაზრდობა ინგლისში ჰქონდა გატარებული და კარგად იცნობდა იქაურ საპარლამენტო მმართველობას. იგი რუს გენერლებზე გაცილებით ჭკვიანი და ცბიერი იყო. ვორონცოვს მიაჩნდა რუსეთის იმპერიის განაპირა მხარეებში უფრო მოქნილი პოლიტიკის გატარება იყო საჭირო. ის ცდილობდა რუსეთს შეენარჩუნებინა კავკასიური სხეული, რომელშიც იქნებოდა რუსული სული.

პირველი ქართველი მოღვაწე, რომელმაც რეალურად შეაფასა მისი საქმიანობა, ალექსანდრე ორბელიანი იყო, რომელიც კარგად ჩანს მოგონებებში **„რუსების დასი ქართველები ჩემზედ“** და **„ვორონცოვთან ჩემი დაბეზლება“**.

ვორონცოვის მმართველობით უკმაყოფილო იყო ა. ორბელიანი. სწამდა, რომ მეფის ამ ბოზობა მოხელეს „ცბიერად სურდა ჩვენი წახდენა“. ა. ორბელიანი წერილში **„რუსების დასი ქართველები ჩემზედ“** ახალი ცხოვრებით გართულ თავადაზნაურობას აფრთხილებს, რომ მის მმართველობას კრიტიკული თვალსაზრისით შეხედონ. თუ ჩვენ, წერდა ორბელიანი, ვორონცოვის მიმართულებას გავყვებით, ისეთ მდგომარეობამდე მივალთ, რომ ბოლოს იტყვიან: „ერთ დროს აქ ამ ქვეყანაში ქართველები ცხოვრობდნენ“. ა. ორბელიანის ამ სიტყვებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ქართველი თავადაზნაურობა მოხიბლული იყო ვორონცოვის „ცბიერი“ პოლიტიკით და მრავალი მათგანი მეფის წყობილებისადმი უდიდეს ერთგულებას იჩენდა.

ალექსანდრე ორბელიანის წერილები მეტად საინტერესოა იმ მხვრივ, რომ მასში ავტორმა ბევრი ისტორიული პირის სახე უკვდავყო, ზოგი რამ ახლებურად წარმოაჩინა, ზოგს თავისებური განსხვავებული შეფასება მისცა.

მეტად საინტერესო ნაწარმოებია მხატვრულ-დოკუმენტური მოთხრობა **„ასპინძის ომი 1770-სა“(1869 წ.)**. სადაც მწერალმა კიდევ ერთხელ გვაჩვენა რუსული პოლიტიკის სივერაგე, კერძოდ, ტოტლებენის საქართველოში ვითომდა ერეკლეს დასახმარებლად შემოსვლა და მისი ბრძოლის წინ მიტოვება.

ალექსანდრე ორბელიანი ერეკლე მეფეს კიდევ ერთხელ ასხამს ქება-დიდებას

წერილში: „ქართველების ძველი დრო“. „თუ ირაკლი არ გამოჩენილიყო ქვეყანაზე, საქართველო დაინთქმებოდა მტრებისაგან, მაგრამ ჩემმა უსაყვარლესმა ძმამ, ირაკლიმ, მტრები შეადრწუნა და მამული გამოიხსნა თავისის ძლიერის ქართველობით“.

წერილში „საქართველოს მეფის ირაკლის ძე ლევან“ ალ. ორბელიანი აღნიშნავს, „რომ იმისი სიცოცხლე გრძელი ყოფილიყო საქართველო დღეს ამაღლებული იქნებოდა ბაგრატიონების გვირგვინის ქვეშ!“ რუსეთიდან ჩამოსვლის შემდეგ შექმნეს მორიგი ჯარი, მოიგონეს ჩამოსასხმელი ზარბაზნები, სადაც ეს მიჰქონდათ, ყველგან იმარჯვებდნენ. ამის შემდეგ მეფე ერეკლე ქვეყნის გამართვას მოჰყვა, ხოლო ანტონ კათალიკოსი ეკლესიების გამართვას, ხოლო ლევან ბატონიშვილმა მტერს დაუწყო დევნა, რომელიც ყოველთვის იმარჯვებდა მათზე.

მაგრამ ეს არ მოსწონდათ საქართველოს მტრებს და ყოველნაირად შეეცადნენ მათი დაშორება, სხვა რომ ველარაფერი გააწყვეს, ლევან ბატონიშვილი მოწამლეს. მწერალი აღნიშნავს, რომ ამის შემდეგ გავიდა სამი თუ ოთხი წელი და ანტონ კათალიკოსი გარდაიცვალა, „მგონი ისიც საწამლავით გაათავეს“.

ალექსანდრე ორბელიანის შემოქმედების თემატური მრავალფეროვნება გვამღვებს საშუალებას აღვნიშნოთ, რომ მის მიერ გამოთქმულ ბევრ მოსაზრებას არათუ ისტორიულად არ დაუკარგავს აქტუალობა, არამედ არც მომავალში მოაკლდება ქვეყნის სამომავლო განვითარების გზათა მამიებელ მამულიშვილთა ინტერესი და პატივისცემა.

§3. გრიგოლ ორბელიანი

ქართულ ლიტერატურაში დამკვიდრებულია აზრი გრიგოლ ორბელიანის გაორებულ ბუნებაზე, თითქოს მის შემოქმედებასა და ბიოგრაფიას შორის ხიდი იყო ჩატეხილი, ამ განსხვავებულ შეხედულობებს წარმოშობს გრიგოლ ორბელიანის მაღალი თანამდებობრივი მდგომარეობა, მაგრამ ყველაფერი გაცამტვერდება, თუ ახლოს მივალთ მის შემოქმედებასთან, მის პიროვნებასთან.

გრიგოლ ორბელიანის პატრიორულ მოტივზე დაწერილ ნაწარმოებთა შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს პოემა „სადღეგრძელო“. ამ თხზულებაში ძირითადი სწორედ ეროვნული თავისუფლების მოტივია.

პოეტი სადღეგრძელოში იხსენებს მეფე ფარნავაზს, ჯვრის ძალით აღჭურვილ მირიანს, ბრძოლის ღმერთს ვახტანგ გოგრგასალს, ქვეყნის ძლევამოსილ მეფე დავით აღმაშენებელს, განსაკუთრებულ ხოტბას ასხამს თამარს და მისი დროშის ქვეშ გაერთიანებულ საქართველოს. მამულისათვის ტანჯულ სარწმუნოების დამცველ ქეთევან დედოფალს, სწავლისმოყვარე ვახტანგ VI-ს, პატარა კახს, რომელიც სწორუპოვარ გმირად მიაჩნია და ამბობს: „დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს“.

ამილახვრის გვერდით ახსენებს ოთხ ზაალს: „და მეფის ძალნი ოთხნი ზაალნი“. „ესენი იყვნენ ერთ დროს გვარად: ორბელიანი, ბარათაშვილი, ანდრონიკაშვილი - კუზიანი და ბორტისშვილი მაჩაბელი. მეფე ირაკლი იტყოდა: „თითო ზაალ ღირს თითო ჯარად“. პოეტი აქვე ახსენებს ვახტანგ მეფეს, რომელიც არის „სვე-გამწარებული“, „სწავლის მოყვარე და გონაბა ამაღლებული“, პოეტი წუხს, ქართველთათვის თავგანწირულ მეფეს სათანადო პატივი ვერ მივაგეთ, ვერ დავიტირეთ და „უცხოთა ცის ქვეშ მარტოობს მისი საფლავი ობოლი“.

გრიგოლ ორბელიანი პოემას მეფე ფარნავაზის გახსენებით იწყებს, რომელიც ფიქრიანი მზერით დაჰყურებს საქართველოს, საოცარი ოსტატობით, მოკლე ფრაზებში ატევს მთელ მის ღვაწლს. ქება-დიდებას ასხამს მირიან მეფეს, რომლის დამსახურებაცაა „ცისკენ მიხედვა“, „საუკუნო ცხოვრების აღმოჩენა“. დიდებით მოიხსენიებს ვახტანგ გორგასალს, მეფე მეომარს, „ბრძოლის ღმერთს“.

განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ქართველთა უდიდესი მეფის დავით აღმაშენებლის ქებას, რომელის ქვეყნის მნებლედობის ჟამს ზეცამ საქართველოს მოუვლინა. „ივერია“ ორი მეფის სახელმა აამაღლა: დავითმა და თამარმა. დავითმა და „ხმლით შემოხაზა“ საქართველო. პოეტს არც შოთა რუსთაველი, ბრძენი ჭყონდიდელი, „ლომეზ გულადი“ მხარგრძელი და გამრეკელი ავიწყდება.

გრიგოლ ორბელიანის სათაყვანებელი იდეალია თამარის დროშის ქვეშ გაერთიანებული საქართველოა, ჩვენი ავბედითი ისტორიის განუყოფელი ნაწილია სარწმუნოების დამცველი ქეთევან დედოფალი, ამ განცდითაა დახატული და

შეფასებული „კახეთის მხსნელი გმირების“ ელიზბარ, შალვასა და ბიძინას სახელები, ცხრა ძმა ხერხეულიძეები, ერისა და მეფისთვის თავდადებული გმირები.

პოეტი ქებას ასხამს „სწავლისმოყვარე“ ვახტანგ მეექვსეს, ძველი საქართველოს უკანასკნელ გმირ მეფეს ერეკლეს. პოეტი იხსენებს სანატრელ წარსულს და პარალელს ავლებს თანამედროვე საქართველოსთან. გრიგოლ ორბელიანს „სადღეგრძელოში“ გარდა მეფეებისა, დასახელებული ჰყავს სამშობლოსათვის თავდადებულ გმირთა მთელი პლეადა, რომლებიც ისტორიული წყაროებითა და ზეპირგადმოცემებით არიან ცნობილი, აგრეთვე მთიელ გლეხებს და სამას არაგველს, რომლებსაც, როგორ იაკობ გოგებაშვილი ამბობს, გრიგოლ ორბელიანმა სამარადისო ძეგლი აუგო.

გრიგოლ ორბელიანის კალამს ეკუთვნის მცირე ზომის მოთხრობები (მხატვრული ესკიზები), მაგრამ მისი პროზაული ნაწერებიდან განსაკუთრებით საყურადღებოა „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერგურდამდის“, რომელიც პოეტს 1831- 1839 წლებში უწერია და რომელიც ქართულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვან დოკუმენტური პროზის ნიმუშს წარმოადგენს. დასაწყისში აღწერს მცხეთას, რომელიც, მისი თქმით, არის ივერიის დიდებული მოწამე, მეფეთა საფლავების შემცველი, აქ არის ერეკლეს საფლავი, რომელთან ერთადაც დაიმარხა ივერიის ძველი დიდება.

გრიგოლ ორბელიანი ამ თხზულებაში ცალკე გამოყოფს საუბარს ივანე აფხაზოვთან, რომელსაც უწოდებს ჭეშმარიტ მამულიშვილს, საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობის კარგ მცოდნეს. კოხტა აფსაზი ფიქრობს, რომ საქართველო არ უნდა გამოვიდეს რუსეთის შემადგენლობიდან, რადგან თვლის, რომ ასე გადარჩება ფიზიკურ განადგურებას და რუსეთისავე გზით იგი დაუკავშირდა ახალ რუსულ-ევროპულ კულტურას.

„მოგზაურობაში“ გრიგოლ ორბელიანი ახსენებს რუსეთში საქართველოდან გადახვეწილ ფარნაოზ და ოქროპირ ბატონიშვილებს, რომლებსაც ხშირად ხვდებოდა. გრიგოლ ორბელიანისა და ივანე აფხაზის დიალოგში დაპირისპირებულია ორი თვალსაზრისი, ორი იდეა - საქართველოს დამოუკიდებლობისა და არსებულ ვითარებასთან შეგუებისა. როგორც კრიტიკოსი

ჯუმბერ ჭუმბურიძე აღნიშნავს, „ეს დიალოგი ორ მამულიშვილს შორის საქართველოს წარსულისა, აწმყოსა და მომავალს შორის მრავალმხრივადაა საგულისხმო, როგორც ეპოქის ყველაზე დიდი ტკივილების გამომხატველი“ .

გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ლექსს „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“, პოეტი მოკრძალებით შესცქერის თამარის სიკეთით გაბრწყინებულ სახეს და არ სურს გამოფხიზლება, რომ არ იგრძნოს თავისი სამშობლოს სულით დაცემა, პოეტისთვის საქართველო თამარის დიდებას სხივმოკლებული ყვავილოვანი წალკოტია, რადგან თამარის სხივი აღარ დაგვნათის. თამარის მეფობის დრო პოეტისათვის განვლილი ტკბილი სიზმარია, „დიდებულად ჩასვენებული მზე“, პოეტი მის წმინდა სულს შესთხოვს, მამულს მოხედოს, თავისი წმინდა ჯვრით აკურთხოს, რათა საქართველოს ისევ დაუბრუნდეს „ცად სხივმიმფენი დიდება“ და ქართველი ერი მსოფლიო კულტურული ოჯახის ღირსეული წევრი გახდეს.

ქვეყნად, სადაც „გამქრალა ბნელი უმეცრებისა“ და სადაც კვლავ „ისმის სიტყვა ქართული რუსთაველისა“. „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ გრიგოლ ორბელიანმა მოხუცებულობის დროს დაწერა, მაშინ, როდესაც დიდი სამსახურეობრივი კარიერა უკვე გავლილი ჰქონდა და დარჩენილ დღეებს განცხრომით ატარებდა, მაშასადამე, იმ დროსაც სამშობლოს ბედის საკითხი კვლავ საჭირობოროტია.

გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედება საინტერესოა იმ კუთხითაც, რომ ისტორიული პიროვნებების გვერდით ვხვდებით უბრალო ადამიანთა სახელებს, რომლებიც არ იყვნენ გამოჩენილი ისტორიული პიროვნებები, მაგრამ იმ ეპოქის შვილები არიან, ორბელიანი დიდ საქმეს აკეთებს, როცა გვიხატავს უბრალო ადამიანებს და აცოცხლებს ეპოქას, ესენი არიან: მადათოვა, სალომე ორბელიანი, ნინო ჭავჭავაძე, რომლის პორტრეტი არაერთმა პოეტმა წარმოაჩინა, იარალი შანშიაშვილი, (ლექსი „იარალი“) მირზაჯანა მადათოვი, იგი წერდა სამ ენაზე: სომხურად, აზერბაიჯანულად და ქართულად („მირზაჯანას ეპიტაფია“) და სხვა. ვფიქრობ, არ იქნება შეცდომა, თუ ისტორიულ პიროვნებათა გვერდით მათ სახეებზეც ვისაუბრებთ.

გრიგოლ ორბელიანმა არაერთი ლექსი მიუძღვნა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალიშვილს ნინო ჭავჭავაძეს, რომელსაც ეტრფოდა. ჭავჭავაძის მეუღლეს სალომეს. ლირიკის საუკეთესო შედეგია „ჩემს დას ეფემიას“.

გრიგოლ ორბელიანის ლირიკაში მძლავრ ნაკადად იჭრება ყარაჩოღლური პოეზია. პოეტი იძლევა უაღრესად კოლორიტული სახეების მთელ გაღერებას. ამ მოტივის ლექსების დამუშავებისას გრიგოლ ორბელიან აგრძელებს ბესიკისა და საიათნოვას ხაზს. მისი ლექსები: „მუხამბაზი“, (არავისთვის მე დღეს არა მცალიან...), „სავათნავას მიბაძვა“, „სალომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ“, „მუხამბაზი“ (სულით ერთნო...) და 1860-1861 წ.წ დაწერილი „დიმიტრი ონიკაშვილის დარდები“ და „მუხამბაზი“ (გინდ მეძინოს) აღრმავებენ აღნიშნულ თემას.

რაც არ უნდა ითქვას გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებისა და მისი პიროვნების შესახებ, იგი რჩება ქართული პოეზიის ერთ-ერთ ბუმბერაზ პოეტად.

§4. ვახტანგ ორბელიანი

მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში ვახტანგ ორბელიანი საინტერესო და გამორჩეული პიროვნებაა, სამშობლოს უდიდესი პატრიოტი, ქვეყნის თავისუფლებისათვის დაუცხრომელი მებრძოლი. ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედების ძირითადი თემა საქართველოს წარსული, მისი მომავალი იყო, ეს თემა განსაზღვრავს მის პოეზიას. მან თითქმის მთელი თავისი პოეტური ძალ-ღონე სულ ამ საგანს ამსახურა, თავისი უკეთესი ლექსები ამ თემს უძღვნა და შესწირა.

ვახტანგ ორბელიანის მოღვაწეობა დაემთხვა იმ პერიოდს, როდესაც მთავრდებოდა რომანტიზმი და საფუძველი ეყრებოდა რეალიზმს, მისი შემოქმედებითი პათოსი მსგავსი იყო რომანტიკოსებისა, თუმცა გამოირჩევა თავისი ინდივიდუალიზმით.

ისტორიულ პირთა სახეებს ვხვდებით მის ლექსებში: „ჯვარი ვაზისა“, ლექსი „იმედი“, „არის ადგილი“, „ობოლი“, „ირაკლი და მისი დრო“, „ირაკლი და კობტა ბელადი“.

ლექსი „ჯვარი ვაზისა“ სხვა ლექსებთან ერთად ერთ-ერთი გამორჩეულია ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებაში. პოეტი ლექსში ხაზს უსვამს იმ მოვლენას, რომ წმინდა ნინოს საქართველოში შემოსვლა და ქრისტიანობის შემოტანა ახალი დასაბამია საქართველოს ცხოვრებაში, ქრისტიანობის მიღებით საქართველომ განსაზღვრა თავისი მიმართულების და განვითარების გზა. ქრისტიანობას ეზიარებოდნენ მხოლოდ კულტურისა და სოციალური განვითარების გარკვეულ მაღალ საფეხურზე მდგომი ხალხები. ორბელიანი იმ სიზუსტით მოგვითხრობს ნინოს შემოსვლასა და ქართველთა სალოცავი კერპების მსხვრევას, როგორცაა აღწერილი „ნინოს ცხოვრებასა“ და „საქართველოს მატთანეს“ ცნობებში, პოეტი ხაზს უსვამს რელიგიის მნიშვნელობას ერის კულტურული იერსახის ჩამოყალიბების საქმეში.

ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ლექსს „იმედი“, რომელსაც ილია ჭავჭავაძემ ქართული პოეზიის მარგალიტი უწოდა, ლექსში პოეტი შარავანდედით ამკობს მირიანის, დავითისა და თამარის დროს, პოეტი წუხს, რომ საქართველოში მომხდურ მტერთან ბრძოლა არასდროს არ წყდება, რომ მისი მიწა გმირ ქართველთა სისხლით არის გაჯერებული. პოეტი საყვედურობს თანამემამულეებს, რომლებიც მამა-პაპათა დანატოვარი მამული მხოლოდ მათი არსებობის წყაროა, მასზე ზრუნვას კი საკუთარ მოვალეობად არ მიიჩნევენ.

ლექსში „არის ადგილი“ პოეტი მოთქვამს საქართველოს დაკარგულ დიდებაზე, მუხლმოდრეკით ლოცულობს სამშობლოს წარსულსა და იმ გმირებზე, რომელთა სახელებიც წმინდად შენახულა მის გულში. პოეტს ედემად ესახება ათასი წლის უძლეველი შენობა - გელათი, რომელიც მოწმეა იმისა, თუ „როგორც ამაღლდა საქართველო, როგორც დაეცა“.

ლექსი „ობოლის“ ლირიკული გმირია შოთა რუსთაველი, რომელსაც, პოეტის თქმით, ქართველი დიდებული მეფე თამარის მშვენივამ შთააგონა რუსთაველს უკვდავი „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერა. „ობოლი“ ესალმება მამა-პაპის მაგარ სადგურს,

მველ დმანისს, რომელიც თავს იწონებს ისტორიული კომპიკითა და ტაძრით, რომელიც სახეა საქართველოს დიდებული წარსულისა, აქ ჩვენი გმირი წინაპრების სული ტრიალებს.

„ირაკლი და მისი დრო“ უაღრესად საინტერესო ლექსია. ვახტანგ ორბელიანის თქმით, მეფე ერეკლე მტრისაგან წამებულ საქართველოს ცამ მხსნელად და ნუგეზად მოუვლინა, მაგრამ იმასაც ამბობს, რომ მის თავგანწირვას სამომავლოდ პერსპექტივა აღარ ქონდა, ამიტომ გადარჩენის ერთადერთი გზა რუსეთთან შეერთება იყო.

ასევე ერეკლე მეფის პიროვნების იდეალიზაციის, მისი ისტორიული ღვაწლის განდიდებისადმი მიძღვნილი „ირაკლი და კობტა ბელადი“ და სხვა მთელი რიგი ლექსებისა, სადაც პოეტი ერთმანეთს უპირისპირებს წარსულსა და აწმყოს და კვლავ წარსულის მოტრფიალედ რჩება.

§5. ნიკოლოზ ბარათაშვილი

ნიკოლოზ ბარათაშვილი ქართული ლიტერატურის უდიდესი გამონათებაა. მისი ლირიკული სამყარო ეხმაურება ზოგასაკაცობრიო აზრებს. მის სახელთან დაკავშირებულია ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების მთელი ეპოქა. მისი შემოქმედება ქართული რომანტიკული პოეზიის მწვერვალია.

ძლიერი პიროვნებისადმი განსაკუთრებული ინტერესი ჩანს ბარათაშვილის პოეზიაში. აქ ძლიერ პიროვნებათა გავლენის ძალის შთამაგონებლად იხსენებს პოეტი „ქართლოსის საფლავს“, „დავითის სულს“, „ირაკლის ხმალს“, („ომი საქართველოს თავად-აზნაურთა გლეხთა პირისპირ 1844) პოეტს ხიბლავს ირაკლის გმრობა და სულის სიმტკიცე, მრავალ რომანტიკოსთა მსგავსად ბარათაშვილიც მოხიბლულია ნაპოლეონით.

ამ შინაგანი ძლიერების შინაარსმა დააფიქრა ნიკოლოზ ბარათაშვილი სახელოვან ისტორიულ პირზე, ნაპოლეონზე. 1838 წელს პოეტი წერს ლექსს „ნაპოლეონ“. ლექსი ლირიკული მონოლოგის სახითაა დაწერილი და გვიხატავს ნაპოლეონის შთამბეჭდავ, ძლევამოსილ სახეს.

მისთვის პირდაპირ იდეალიზით ჩანდა კაცი, ვინც თვითონ ჭედდა თავის ბედს, თავის მისწრაფებას, მართავდა საკუთარ ცხოვრებას, საკუთარი ხალხისა და მსოფლიო პოლიტიური ინტერესების მდინარეს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში, მის ლირიკულ ლექსებში, აგრეთვე წერილებში, რომლებიც იგივე პოეზიაა, იგრძნობა მე-19 საუკუნის საქართველოს მაჯისცემა, მის შემოქმედებაში არაერთი ისტორიული პირის ან იმდროინდელი უბრალო ადამიანების სახელებს ვხვდებით, მისი შემოქმედება ერთგვარი სახეცაა იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრების, მისი ავ-კარგის, დაბრკოლებების, ცსოვრების წესის, ახალი ხედვისა და იდეების, მომავლის იმედისა თუ უიმედობისა, იგულისხმება მისი წერილები მაიკო ორბელიანისადმი, გრიგოლ ორბელიანისადმი, ლევან მელიქიშვილისადმი და სხვა.

პოემა „ბედი ქართლისა“ ქართულ ლიტერატურაში გამორჩეული ნაწარმოებია. პოეტის მთავარი სათქმელი ისტორიულ ფონზე იშლება. ნაწარმოების თემად აღებულია 1795 წლის კრწანისის ტრაგედია. 1795 წლის ომი და აღა-მაჰმად-ხანის მიერ თბილისის აოხრება ახალი საქართველოს ისტორიაში გადმოვიდა, ერთი მხრივ, როგორც მწარე მოგონება, ხოლო მეორე მხრივ - ქართველთა გმირობისა და მამაცობის გამოვლენა.

შეიძლება თამამად ვთქვათ, რომ ერეკლე მეორის სახე ასე კარგად და სრულყოფილად არავის დაუხატავს, როგორადაც ეს წარმოგვიდგინა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მოცემულ პოემაში. ეს პოემა მნიშვნელოვანია რამდენიმე მიმართულებით. ეს არის ძეგლი, რომელშიც საქართველოს ისტორიის ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტი, ისტორიული გადაწყვეტილებაა მოცემული, რის მიხედვითაც საქართველომ თავისი ბედი დაუკავშირა რუსეთს და უარი თქვა სპარსულ ბატონობაზე. მეორე მხრივ, საქართველომ გზა გაიკვლია ევროპისაკენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ერეკლე მეფეს ბევრმა ქართველმა შემოქმედმა შეასხა ხოტბა, მაგრამ მისი ასეთი რეალური, ხალხისათვის საყვარელი, ქვეყნის უერთგულესი წინამძღოლი და შეუდარებელი მეზრძოლი ერეკლე მეფე არავის დაუხატავს. მეფის ბრძოლის წინ უფლისადმი მიმართვაში მთელი განცდაა დატეული, ერთ ხორც და ერთ სულ არიან მეფე და ქვეყანა. კრწანისთან

დაბანაკებული ქართული ლაშქარი სალოცავ ხატად აღიქვამს ერეკლე მეფეს, მეფეს, რომელიც სამოცი წლის განმავლობაში მათთან ერთად იქნევდა ხმაღს უამრავი მტრის წინააღმდეგ.

პოემის მეორე მთავარი მოქმედი პირია სოლომონ ლიონიძე, რომელიც ლიტერატურაში გავრცელებული აზრის თანახმად, იმ დროს, როცა ნაწარმოებში გადმოცემული ამბავი ხდება, ერეკლე მეფის კარზე უკვე აღარ მუშაობდა, რადგან ფეოდალთა ინტრიგების წყალობით ერეკლე მეფესა და სოლომონს შორის ურთიერთობა საბოლოოდ 1796 წელს დაიძაბა.

პოემის სხვა ისტორიული პირები არიან: სოფიო, ქსნის ერისთავის დავითის ასული, სოლომონ ლიონიძის მეუღლე, თამაზ ენისელთ მოურავის ძე, იოანე კახთ აბაშიძე, დავით სარდალი, დავით რევაზისძე ორბელიანი, ერეკლე მეორის სიძე (თავი ისახელა აზატხანზე გამარჯვებაში ერევანთან და ასპინძის ომში).

შეიძლება თამამად ვთქვათ, რომ ერეკლე მეორის სახე ასე კარგად და სრულყოფილად არავის დაუხატავს, როგორადაც ეს წარმოგვიდგინა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მოცემულ პოემაში.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი ერეკლე მეფის მიერ საქართველოს რუსეთთან შეერთებასა და ამ ისტორიული ნაბიჯის მნიშვნელობაზე მოგვითხრობს ლექსში „საფლავი მეფის ირაკლისა“, რომელიც ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მიხეილ ბარათაევს უძღვნა. „მიხეილ ბარათაევი (1784-1856) იყო შთამომავალი ვახტანგ VI-ის დროს რუსეთში გადასახლებული ემიგრანტისა (მე-18 საუკუნესი) რუსეთში დაბადებული და გაზრდილი, ყოფილი დეკაბრისტი, ფართო ევროპული განათლების მქონე ადამიანი“.

პოეტს იმედს ჰგვრის ის გარემოება, რომ საქართველომ, სისხლისგან დაცლილმა წარსული საუკუნეების ხანგრძლივი ომების გამო, დაისვენა და ძალების მოკრება დაიწყო, რის გამოც პოეტი ეთაყვანება პოეტის სახელს. პოეტს თავისი ქვეყნის ხსნად მიაჩნია, რომ საქართველომ ბარბაროსული ქვეყნების რკალი გაარღვია, მაგრამ ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“ სრულიადაც არ ნიშნავს ნიკოლოზ ბარათაშვილის მიერ რაიმე შერიგებას იმ მდგომარეობასთან, რაც საქართველოს

შეუქმნა ცარისტულმა თვითმპყრობელობამ. ბარათაშვილისთვის უცხოა კომპრომისი.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის კალამს ეკუთვნოდა კიდევ ერთი პოემა „ივერიელნი“, ... ამ პოემაში იყო აღწერილი აყვავებული ცხოვრება მე-10, მე-11, მე-12 საუკუნეებისა“ „ივერიელნი დიდი პოემა ყოფილა. ამასთან იგი იმდენად თავისუფალი სულით ყოფილა აღჭურვილი, რომ კ. მამაცაშვილის ფრთხილად თქმული სიტყვების თანახმად, დაბეჭდვა იმისი „მაშინ არ შეიძლებოდა“.

1837 წელს საქართველოში ჩამოვიდა იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი, ამ შეხვედრას ესწრებოდა 19 წლის ყმაწვილი ნიკო, რომელიც „ნიკოლოზ პირველმა გამოარჩია იმდროინდელ ბრწყინვალე ახალგაზრდობაში და მას თავისი „ორდინარეცი“ შეარქვა“. 1837 წელს, დაწერილია ბარათაშვილის განთქმული ლექსი „ფიქრნი მტკვრის პირზედ“, ამ ლექსში დაპირისპირებულია ორი მეფე: ერთია - მეფე ტირანი, მეორეს ეწოდება „კეთილი მეფე“, „კეთილი მეფის“ სახელით აქ იგულისხმება ერეკლე II, ხოლო ბოროტი მეფე, მიმტაცებელი, რომელიც შფოთავს, დრტვინავს და იტყვის: „როდის იქნება, ის სამეფოცა ჩვენი იყოს“, არის იმპერატორი ნიკოლოზ I“ .

თავი II. ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეები ილიასა და აკაკის თხზულებებში

§1. ილია ჭავჭავაძე

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება და ცხოვრება იმდენად მრავალმხრივია, რომ ერთი რომელიმე კუთხით მისი განხილვა ხელოვნურად დაავიწროებს ამ უზარმაზარი სამყაროს საზღვრებს. ილია ჭავჭავაძე რჩეულ მამულიშვილთა შორის რჩეულია, ის იყო მრავალმხრივი, ერის ბელადის ნიშან-თვისებებით აღჭურვილი პიროვნება, საქართველოში არ დარჩენილა სფერო, სადაც ილიას თავისი მაღლიანი სიტყვა არ ეთქვას.

ქართველ სამოციანელთა მსოფლმხედველობა ეროვნულ ისტორიულ ნიადაგზე აღმოცენდა, მისი მასაზრდოებელი ფესვები ღრმად იყო გადგმული საქართველოს საზოგადოების ცხოვრებაში. დიდი ილია სწორედ იმ დროს მოვევლინა საქართველოს, როდესაც მას უაღრესად სჭირდებოდა თავგანწირული წინამძღოლი. მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე იგი მოუქანცავად წვრთნიდა ქართველი ხალხის გონებასა და ზნეობას. როგორც მისი სულიერი მოძღვარი.

„მეფე დიმიტრი თავდადებული“ ისტორიული ხასიათისა პოემაა. მის მთავარ თემას წარმოადგენს ქვეყნის წინაშე მამულიშვილური ვალის ეთიკური ძალის ჩვენება, პოემა ეხება მე-13 საუკუნის საქართველოს ისტორიულ ფაქტს. „ილიას პოემის დაწერა 1877 წელს დაუწყია და 1878 წელს დაუმთავრებია, პოემა მიუძღვნა სიყრმის მეგობარს პეტრე ნაკაშიძეს. მეფე დიმიტრის თავდადება ილიას ჯერ კიდევ ბავშვობაში მოუსმენია თავისი სოფლის მასწავლებლის, მთავარდიაკონისაგან, რაც ღრმად აღიბეჭდა მის პოეტურ მეხსიერებაში“.

პოემის დაწერამდე დიმიტრი თავდადებულის სახე ილიამ დაგვიხატა აჩრდილის პირველ ვარიანტში XXV თავში, რომელიც 1858-59 წლებშია დაწერილი. პოემის პირველი ნაწილი, ბრმა მეფანდურის თემა, ილიას ასევე ჰქონდა დამუშავებული ცალკე ლექსების სახით.

ილია ჭკვევად მეფანდურის პირით პარალელს ავლებს წარსულსა და აწმყოსა შორის და დანანებით ამბობს, რომ ის „დიდებული ოჯახი“ დავაქციეთ, მაგრამ ღმერთი ამ სატანჯველისგან გვიხსნის, თუ ჩვენ მომავალ თაობას „გზად და ხიდად გავედებით“. ილია თავის თანამედროვეებს ახსენებს, რომ ნათქვამია, „წინა კაცი უკანასი ხიდაო“, დღევანდელ უბედურებას მაშინ დავძლევთ, თუ მომავალზე ვიფიქრებთ. პოეტი თავად იყო მაგალითი ასეთი თავდადებისა, მან მთელი მისი სიცოცხლე ქვეყნის სამსახურს მოახმარა, ამიტომაც აირჩია მეფე დიმიტრი თავდადებულის ცხოვრება, რომელმაც თავისი სიცოცხლის ფასად იხსნა ქვეყანა მტრის ურიცხვი ლაშქრის შემოსევისა გაჩანაგებისაგან, უნდოდა ეთქვა თანამედროვეთათვის, რომ ქვეყნის სამსახური, მისთვის თავგანწირვა ადამიანის უპირველესი მოვალეობაა.

ილიას 1858-1859 წლებში, სტუდენტობის დროს დაუწერია პოემა „აჩრდილი“, ილია ერთი წლის შემდეგ კიდევ დაუბრუნდა ამ პოემას და პოემაში შეიტანა ახალდაწერილი ისტორიული ნაწილი მე-19 და 25-ე თავებისა, მაგრამ ცენზურამ პოემის მთელი რიგი თავები და ცალკეული ადგილები ამოიღო, ამიტომ „ცენზურის წყალობით ჩვენ დღეს არა გვაქვს „აჩრდილის“ სრული ტექსტი, პოემის 22-ე და 23-ე თავები დაკარგულია. რას შეიცავდა „აჩრდილის“ ეს ორი დაკარგული თავი, ამის შესახებ არავითარი პირდაპირი ცნობა არ შენახულა“. პოეტი თვალს ავლებს საქართველოს ისტორიას და მწუხარებით აღნიშნავს, რომ საქართველოს თავისი ისტორიის მანძილზე მშვიდობა არ ღირსებია. პოეტი სიამაყით ახსენებს ფარნავაზ მეფის სახელს, რომელმაც შეძლო და მტერზე შური იძია, პოეტისთვის ფარნავაზი ის მეფეა, რომელმაც მტერს თვაზარი დასცა, უცხო ხალხის ხელქვეშ დაჩაგრულ ქართველ ხალხს თავისუფლება მოუტანა, მტრისგან დარღვეული ქვეყანა გააერთიანა და ქართველთა დამცირებულ სახელს დიდება დაუბრუნა.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“, რომელიც ერთმა შემთხვევამ მოცემული პოემის შექმნის შთაგონების წყაროდ აქცია. „კაკო გახლდათ ერთი კარდანახელი გლეხი, ვინმე გაუხარაშვილი, რომელმაც მართლა ესროლა თავის ბატონს (რომელიღაც ვაჩნაძეს) და ყაჩაღად გავარდა. იმალებოდა ალაზნის (კარდანახის) ტყეში“.

„ერთხელ ილია სწორედ იმ გზით მოდიოდა ჩვენსა კარდანახში, თან ახლდა ბიჭი. უცბად ერთ ალაგას წინ წასდგომია შეიარაღებული გაუხარაშვილი და შეუჩერებია, გამოუკითხავს ვინაობა და მოგზაურობის მიზანი, რომ გაუგია ჭავჭავაძის გვარი, უკითხავს: „ჭავჭავაძეს კარდანახში რა უნდაო?“ ბიჭს აუხსნია, რომ კარდანახში თავის ნათესავ აფხაზიანთსა მიდისო. მაშინ ყაჩაღს თოფი დაუშვია ძირს და ილია მიუწვევია თავის ბინაზე, კარგად გამასპინძლებია და დაუთვრია კიდევ.

ისტორიული თემატიკის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია მოთხრობა „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“. ეს არის მეტად საინტერესო, მცირე ზომის ნაწარმოები. მოცემულ მოთხრობაში ილიამ გააცოცხლა მეფე გიორგი მეთერთმეტეს დროინდელი სურათი. გიორგი XI დიდად „ნიჭიერი სამხედრო პიროვნება“ ყოფილა, მაგრამ მის

მოქმედებას ერის კეთილდღეობისათვის ბორკავდა შექმნილი მძიმე მდგომარეობა“. მოთხრობაში ავტორი საინტერესოდ აღწერს საუკეთესო მებრძოლის, გოსტაშაბიშვილის ყიზილბაშთან ორთაბრძოლას. მოთხრობის საინტერესო ფინალი, გოსტაშაბიშვილის გამარჯვება და მისი დიდსულოვანი დამოკიდებულება მტერთან, წარმოაჩენს პოეტის მიზანს - ქართველ კაცში წარმოაჩინოს ვაჟკაცური სული და გამბედაობა.

მომავლის იმედი გამოსჭვივის ილია ჭავჭავაძის ლექსში „**ბაზალეთის ტბა**“, რომლის მთავარი თემა გმირის ძიებაა, იმ გმირისა, თამარ დედოფალმა რომ ჩააწვინა ოქროს აკვანში, ერმა კი „**ცრემლის ტბა დაადინა**“, სწორედ ასეთი გმირების სახელებს იწერს ერი გულზე ოქროს ასოებით.

წმინდა ნინოს ფასდაუდებელ ღვაწლზე საუბრობს ილია წერილში „**ღვაწლი და წამება წმინდა ნინოსი**“. „ახალმა აღთქმამ მოგვცა ახალი ცხოვრება, ამ ახალ აღთქმას ქართველმა შეურია ის ძველი, რაც ძვირფასია ადამიანისათვის და რაც თავის დღეში არ დაძველდება - მამული და ეროვნება“. პოეტის თქმით, ეს სამი ისე შედუღაბდა, რომ რჯულის დაცვა მამულის დაცვას ნიშნავს და პირიქით, მამულის დაცვა რჯულის დაცვას, „**რჯული ჩვენი ეროვნების ხმლად იქცა**. ესე იგი, ქრისტიანობა ჩვენთვის ნიშნავს ჩვენს მიწა-წყალსა და ქართველობას.

წერილში „**ასი წლის თავი ერეკლეს გარდაცვალებიდან**“, ილია აღნიშნავს, რომ ერეკლე მეორე ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხმალამოღებული პატრონობდა ქვეყანას, თუმცა „უკანასკნელ დროს ვერ იხსნა თბილისი წახდენისაგან, მაგრამ თავისი უკეთესი ძალ-ღონე ხომ შეაღია, სხვა რა იყოს რა, ერეკლე ბრწყინვალე მეფე იყო საქართველოსი“. ილია ამბობს, რომ ქართველმა ხალხმა უამრავი ლექსი მიუძღვნა ერეკლე მეფეს, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთ საქმეებში ხალხი სიტყვადუნწობას იჩენს, ქართველმა ხალხმა მისთვის ლექსი არ დაიშურა, ერეკლემ დაიმსახურა ხალხის სიყვარული.

ქართველთა სწორუპოვარი მეფის, დავით აღმაშენებლის პიროვნებაზე საუბრობს ილია წერილში „**დავით აღმაშენებელი**“, ილია ყურადღებას ამახვილებს იმ ფასდაუდებელ წვლილზე, რომელიც მიუძღვის დავით აღმაშენებელს საქართველოს წინაშე, პირველ რიგში იმაზე, რომ მეფე დავითმა ქართველობას ერთად მოუყარა

თავი, აოხრებული ქვეყანა ააშენა, მტერი დაუფრთხო და დღეს რომ ჩვენი მიწა-წყალი გვაქვს, მისი დამსახურებააო. ილია იმასაც აღნიშნავს, რომ ამ მეფის სიდიადეზე ღალატებს არა მარტო ჩვენი მატთანები, არამედ უცხოური წყაროებიც. პოეტი კიდევ უფრო გაკვირვებულია მისი პიროვნებით, რომ იმ დროში, „როცა კაცი კაცს შესაჭმელად არ ზოგავდა“, დავით აღმაშენებელი პატივს სცემდა სხვადასხვა სარწმუნოების ხალხს, „ამისთანა პატიოსანი და განათლებული ქვეყა მარტო ამის დიდბუნებივან გულს და გონებას უნდა მიეწეროს“.

ილია ჭავჭავაძე ის ადამიანია, რომელმაც რაინდულად ზიდა ერის თავკაცის მძიმე ტვირთი, ვიდრე მსხვერპლად არ შეეწირა იმ იდეას, რასაც თავისი შეგნებული ცხოვრება მიუძღვნა.

§2. აკაკი წერეთელი

აკაკი წერეთელი ქართული ლიტერატურის უდიდესი წარმომადგენელია, მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა მრავალფეროვანია, განუსაზღვრელია აკაკის დამსახურება ახალი ქართული ლიტერატურის განვითარების საქმეში.

ქართველი სამოციანელები დიდად აფასებდნენ ქვეყნის ისტორიას, მისი შესწავლის აუცილებლობასა და მნიშვნელობას აწმყოს გაგების, მომავლის განჭვრეტისა და ხალხზე ზემოქმედების საქმეში. ხალხის ძველ ნამოქმედარს დიდი ძალა აქვს, თუ მას შემოქმედებითად ავითვისებთ და გონივრულად გამოვიყენებთ.

აკაკის ისტორიული პოემებიდან ჩანს, რომ ღრმად აქვს შესწავლილი ჩვენი ქვეყნის წარსული, ხალხური შემოქმედება, მატთანებში მოთხრობილი ამბები, უცხოური წყაროები.

აკაკი წერეთლის ისტორიული პოემებიდან განსაკუთრებით გამოირჩევა „ბაგრატ დიდი“, „ნათელა“, კოკოლას ნაამბობი“, „თორნიკე ერისთავი“. ასევე დრამატული ნაწარმოებები: „პატარა კახი, „თამარ ცბიერი“ და „მედია“. აკაკის ეს პოემები ქართული ლიტერატურის მდიდარი საგანძურის შესანიშნავი შენაძენია. მის

კლამს ეკუთვნის ასევე პროზაული ნაწარმოებები, რომელთა შორის გამორჩეულია ავტობიოგრაფიული თხზულება „ჩემი თავდადასავალი“ და „ბაში-აჩუკი“.

„პატარა კახი“ საქართველოს წარსული გმირობის ამსახველი ხუმროქმედებიანი დრამატული პოემაა, იგი აგებულია მე-18 საუკუნის ისტორიულ მოვლენებზე, კერძოდ, ირაკლი ბატონიშვილის მიერ 1735 წელს მტრებზე სახელოვანი გამარჯვებისა და ქართველი ხალხის გმირობაზე.

პატარა კახი ისეთი თხზულებაა, რომელიც ერთნაირად უდგება საქართველოს წარსულსაც და დაწერის დროსაც. თუ წარსულში თეიმურაზ მეორისა და ერეკლე მეორის დროს საქართველოს გარეშე მტერი არ აძლევდა მოსვენებას და ხშირი შრმოსევებით ხელს უშლიდა ცხოვრების ნორმალურად წარმართვაში, მაშინაც, როცა ეს ნაწარმოები იწერებოდა, არანაკლები იყო საქართველოზე გამარუსებელი პოლიტიკის შემოტევა.

ქვეყნის მეტად ტრაგიკულ ვითარებაში გმირული ბრძოლა გადაიხადა 15 წლის ჭაბუკმა ბატონიშვილმა ერეკლემ, ამ ბრძოლაში პატარა კახი თავად შეება ლეკთა ბელადს ალისკანტს, რომელიც ბრძოლის დასაწყისშივე გამოასალმა ციცოცხლეს და ქართველ ხალხს გამარჯვება მოუტანა. ლეკთა ბელადთან, ალისკანტთან ბრძოლა და მისი ერეკლეს მიერ მოკვლა ისტორიული სინამდვილეა. სწორედ 16 წლის ჭაბუკი ერეკლეს საბრძოლო ასპარეზზე გამოსვლა, გამარჯვება და მის მიერ ქვეყნის სათავეში ჩადგომაა მოცემული პოემის მთავარი თემა.

თხზულებაში გვხვდებიან შემდეგი ისტორიული პირები: მეფე თეიმურაზ მეორე, თამარ დედოფალი, პატარა კახი და გივი ჩოლოყაშვილი.

დედოფალი აღნიშნავს, რომ როგორც ქართველ ქალს, ირაკლი ქვეყნის სამსხვერპლოდ გამიზრდია და სხვა დედებთან ერთად ეს იქნება ქვეყნის წინაშე ვალის გადახდა. თამარი, ვახტანგ VI-ს ასული, ისტორიული პიროვნება იყო, სათნოებითა და სიკეთით ცნობილი, ჭკვიანი და შორსმჭვრეტელი, რომელიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა როგორც კახეთში, ისე მის ფარგლებს გარეთ.

აკაკი წერეთლის დრამატული პოემა „მედია“ საქართველოს ისტორიის იმ პერიოდს ეძღვნება, როდესაც „ოქროს ვერძის“ სილიადაე შორს იყო გავარდნილი.

„არგოს“ მოგზაურობა კოლხეთში ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად და მედეას ცხოვრების ტრაგიკული დასასრული მსოფლიო ლიტერატურისათვის საუკუნეების მანძილზე უდიდეს წყაროს წარმოადგენდა. ასევე ამ მითოსურმა ნაწარმოებმა ხელი შეუწყო საქართველოს პოპულარიზაციას ძველ ცივილიზებულ ქვეყნებში, რომლის გადმოცემისას ბერძენი თუ რომაელი ავტორები კოლხეთს უმდიდრეს და ძლევამოსილ მხარედ წარმოადგენდნენ, სწორედ ეს უნდა ყოფილიყო მიზეზი XIX საუკუნის 60-იან წლებში „მედიას“ სახის ინტერპრეტაციისა, მიძინებული ეროვნული სულის გასაღვივებლად ხალხს მაგალითად დაესახა დიდებული წარსული.

აკაკი წერეთელი მოცემულ პოემაში საერთოდ უგულვებელყოფს მედეას როლს ბერძენი ჭაბუკისათვის ოქროს საწმისის მიპოვების საქმესა და ქვეყნის ღალატში, მედეას ერთადერთი დანაშაული ის არის, რომ მას შეუყვარდა ბერძენი ჭაბუკი, რომელიც საქართველოში ოქროს საწმისის წასაღებად ჩამოვიდა, რაც კოლხეთის ძლიერების საფუძველს წარმოადგენდა.

აკაკი წერეთლის დრამატულ ნაწარმოებს განეკუთვნება პოემა „თამარ ცბიერი“, „თამარ ცბიერის“ მთავარი მოტივი პატრიოტიზმია. ნაჩვენებია პოეტის ვალდებულების და მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის ძალა, ფიზიკური სილამაზისა და მაღალი სულიერი მშვენიერების ურთიერთმიმართება. პოემაში ასახულია აგრეთვე სამეფო კარისა და დიდებულთა მორალური სიდუხჭირე და ქვეყნის სავალალო მდგომარეობა. პოეტი დაუზოგავად კიცხავს მეფეს, დიდებულებს და მაღალ სასულიერო პირებს.

თამარ დედოფალი ისტორიულად ცნობილი პიროვნებაა. საისტორიო და ლიტერატურული წყაროების დახასიათებით, თამარი იყო „ფრიად კეკლუცი და აღმატებული მშვენიერებითა, სრულ უმეტესად“. მაშინ, როცა მშვენიერება ხდება ბიწიერების, მრუშობისა და სიძვის, ვერაგობისა და ღალატის, დაცემის მიზეზი, ამგვარი სილამაზე უარსაყოფი, საზიზღარი და დასაგმობია. სწორედ ასეთ უარყოფით მოვლენად მიაჩნდა პოეტს თამარ ცბიერის სილამაზე და თვით თამარი.

თამარ ცბიერის ზღაპრული სილამაზის გამო აოხრდა მთელი ქვეყანა, მის გამო ერთმანეთს ეჯახებოდნენ მეფე, მთავრები, ერისთავები და აჩალებდნენ ძმათა სისხლისმღვრელ ომებს. მისი სილამაზე დამღუპველ ძალად მოევლინა ქვეყანას.

აკაკის ისტორიული პოემა „ბაგრატ დიდი“ შეიქმნა 1875 წელს, პოემა ეხება საქართველოს ცხოვრების ერთ-ერთ მღელვარე ეპიზოდს, თემურ ლენგის შემოსევებს, როცა მართლაც, როგორც ავტორი ამბობს, საქართველოს ლაჟვარდოვან ცას ღრუბელი გადაეფარა. მას შემდეგ, რაც დიდი თამარი გარდაიცვალა, საქართველომ წყლულები ვეღარ მოიშუშა. მონგოლები კალიასავით შემოესივნენ ქვეყანას. თემურლენგს მოუწადინებია კოჭლობისათვის შური იძიოს და ყველა ის ქვეყანა დააკოჭლოს, რომელზედაც ქება სმენია. რადგან მაშინ საქართველოს დიდების სახელი შორს იყო გავარდნილი, კოჭლ თემურს შურით ძილი გაკრთომია, მოგვითხრობს ავტორი.

თემურ ლენგი ურიცხვი ლაშქრით შემოესია ქვეყანას და ბაგრატ მეფე ტყვედ წაიყვანა, მაგრამ მამის კვალზე მდგარ გიორგის შემწეობით ქართლის სრული დაპყრობა ვერ შეძლო. ამ თავგანწირული ბრძოლის სურათებში ავტორი ხატავს ბაგრატის გარეგნული გამაჰმადიანებისა და სამშობლოსათვის თავდადების დიდ ისტორიულ მოვლენებს. თემურ ლენგის შემოსევით გამოწვეული აოხრება უმაგალითო იყო, მისმა შემოსევამ ქვეყანა ისე დაასუსტა, რომ საქართველომ დიდხანს ფეხზე დადგომა ვეღარ შეძლო.

პოემაში ისტორიული პიროვნება არ არის იოსები, ბაგრატ მეფის მოძღვარი, იგი ერთგვარი ეპიზოდური სახითაა ნაჩვენები, მაგრამ მკითხველზე წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენს.

ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მტკივნეული თემა ისტორიის მანძილზე დაქსაქსულობა იყო. აკაკი წერეთელმა პოემაში „ნათელა“ ეროვნული მთლიანობის იდეა ცოცხალ მხატვრულ სახეებში წარმოგვიდგინა.

ქვეყანას ბნელი და საზარელი დრო ედგა, „გახმა ია, დასჭკნა ვარდი!“ ერთი ძუძუთი გამოზრდილი ამერ-იმერი ერთმანეთს გადაემტერა, ამით ისარგებლეს მონგოლებმა და შური უფრო გაარღმავეს, რამაც საქართველო ადრინდელის აჩრდილად აქცია, მოგვითხრობს პოემაში აკაკი წერეთელი.

პოემის მთავარი პერსონაჟი ცოტნე დადიანი ისტორიული პიროვნებაა, ცხოვრობდა მე-13 საუკუნეში. მისმა წარმოუდგენელმა გმირობამ გააოცა მონგოლთა ნოინი, მისმა გამბედაობამ იხსნა შეთქმულთა მონაწილენი სიკვდილისაგან, მისი გმირობის შესახებ ქართულ ლიტერატურაში არაერთი თხზულებაა შექმნილი.

მონღოლთა ბატონობის მძიმე პერიოდის შესახებ საქართველოს ისტორია მოგვითხრობს, რომ მეტად მძიმე პირობებით შეწუხებულმა ქართველებმა გადაწყვიტეს მონღოლები საქართველოდან გაემევიბინათ, ამ მიზნით ქართველი დიდებულები შეიკრიბნენ კოხტასთავს, შეთქმულებაში ცოტნე დადიანიც მონაწილეობდა. აჯანყების მიზეზი თვით მონღოლთა ბატონობის რეჟიმმა წარმოშვა. ქართველობას აუტანელ ტვირთად აწვა მონღოლურ ლაშქრობებში მონაწილეობა. 1246 წლიდან მონღოლთა იმპერიაში დაწესდა მამაკაცთა 20 პროცენტის ყოველწლიური გასვლა ომში, ეს ვრცელდებოდა საქართველოშიც. მუდმივ ლაშქრობას ვერ უძლებდა ქართული ფეოდალური ჯარი.

მეორე მთავარი მოქმედი პირია ნათელა, მოდი ნახეს ციხის პატრონი, წერეთლის უმშვენიერესი ქალი. ნათელა გამონაგონი პერსონაჟია, მისი სახით ავტორმა დაგვიხატა გმირი, ქვეყნისთვის თავგანწირული ქართველი ქალი, რომელსაც მოსვენებას არ აძლევს ღიბს იქითა საქართველოს ბედი.

ავტორს პოემაში ამბის გადმოსაცემად ზღაპრული ელემენტები ჩაურთავს. ნათელას წვრილწელიანი და ფართობეჭებიანი ჩოხა შეუკერავს, მხოლოდ მას გაჰყვება ცოლად, ვინც ამ ჩოხას მოირგებს. ერთ დღესაც ერთმა უშიშარმა ჭაბუკმა გადალახა ადიდებული მდინარე, მოირგო ნათელას შეკერილი ჩოხა, მაგრამ ქალმა ახალი დავალება მისცა, ას ოცი მტრის თავი უნდა მიერთმია მისთვის. რაინდმა ქალის ეს დავალებაც შეასრულა, მაგრამ ნათელას სურვილი კიდევ უფრო სხვა იყო: უნდოდა, მისი რჩეული გაჭირვებაში მყოფ ქართველებს დახმარებოდა. ეს გმირი რაინდი იყო ცოტნე დადიანი, რომელიც გაემართა ნოინის მიერ შეპყრობილ თანამოძმეებთან და შეუერთდა მათ.

ნოინი გააოცა ქართველების საოცარი მეგობრობის უნარმა, ქართველ რაინდებთან ერთად არანაკლებ მოიხიბლა ქართველი ქალის გონიერებითა და ქვეყნის სიყვარულით.

პოემა „თორნიკე ერისთავი“ ეხება მეათე საუკუნის მეორე ნახევრის ისტორიულ მოვლენებს. აღნიშნულ ეპოქაში საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს გაერთიანებას, ჩვენი ქვეყანა ტოლს არ უდებდა მეზობელ ხალხებს, ქართველები აგებდნენ კულტურის ცენტრებს, აყვავებას განიცდიდა ქართული კულტურა და

მეცნიერება, ქართველებს შესწევდათ უნარი დახმარება გაეწიათ ძლიერი საბერძნეთისთვის ბარდა სკლიაროსის დამარცხებაში.

ნაწარმოების მოქმედი პირები არიან: დავით კურაპალატი, იოანე, თორნიკე ერისთავი, ბიზანტიის იმპერატორები კონსტანტინე და ბასილი, დედოფალი თეოფანია, ბარდა სკლიაროსი, მოქის თავადი აფრანიკი და სხვა.

აკაკი წერეთელი მოცემულ პოემაში დიდებული ისტორიული წარსულის გახსენებით ცდილობს ქართველ ხალხში ეროვნული სიამაყის გრძნობა გააღვიძოს, კოლონიური ჩაგვრის გათავისუფლებისათვის ბრძოლაში მოუწოდოს.

აკაკი გრძნობდა, რომ წარსულის ძლიერი ფესვები ცოცხალი იყო და მისი განახლებისთვის ბრძოლა იყო საჭირო და აუცილებელიც, სწორედ ეს ზურგსუკან არსებული დიდი ძალა უნდა დაგვხმარებოდა უკეთესი მომავლის შექმნაში: „ნაშთი ძველი დიდებისა არ გამქრალა ჯერაც ყველა“.

პოეტი სიამაყის გრძნობით მოგვითხრობს ქართველი ხალხის გმირობაზე, მის ღრმა პატრიოტულ შთაგონებასა და ჰუმანიზმზე, მის ისტორიულ დამსახურებაზე კაცობრიობის წინაშე, იმედოვნებს, რომ „დღეს დაცემული და ცოცხალ-მკვდარი ერი ისევ დაადგება დიდების გზას“.

„ჩემი თავგადასავალი“ ავტობიოგრაფიული ხასიათის მხატვრული ნაწარმოები და საინტერესო დოკუმენტია, ავტობიოგრაფიულ მასალასთან ერთად პოეტი გვაძლევს იმ ცნობილ ისტორიულ პირთა გალერეას, რომლებთანაც აკაკის თავად უხდებოდა მოღვაწეობა და რომლებიც მასთან ერთად იღვწოდნენ ქართული კულტურის განვითარებისთვის. აკაკის თვალით დანახული და თავისებურად გადმოცემული ამ პირთა პორტრეტები, რა თქმა უნდა, ყველა დროის ლიტერატურის მკვლევრისთვის თუ ჩვეულებრივი მკითხველისათვის საინტერესო და ძვირფას მასალას წარმოადგენს.

აკაკი წერეთელი „ჩემი თავგადასავალის“ მეორე ნაწილში გვაძლევს შემდეგი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების დახასიათებას: ივანე კერესელიძე, ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, თ-დი გრიგოლ ორბელიანი და დიმიტრი ყიფიანი. ეს იმ

ადამიანთა სიაა, რომლებსაც დიდი წვლილი მიუძღვით ქვეყნის კულტურულ წინსვლაში. ამ პიროვნებების აკაკისეულმა დახასიათებამ დიდი დახმარება გაუწია მკვლევრებს და კვლავაც დაეხმარება მომავალ თაობებს, რეალურად დავინახოთ ისინი თავიანთი ნაკლითა და ძლიერი მხარეებით, თავიანთი ზოგადადამიანური თვისებებით, ეს დახასიათება კიდევ ერთხელ მოგვცემს საშუალებას, რეალურად შევაფასოთ და დავაფასოთ ჩვენთვის ძვირფასი ღვაწლმოსილი პიროვნებები.

„ბაში-აჩუკი“. აკაკი წერეთლის პროზაულ ნაწარმოებთა შორის „ბაში-აჩუკს“ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. მოცემულ მოთხრობაში აკაკი წერეთელმა ლამაზად შეაერთა აღთქმული იდეა და ისტორიული სინამდვილე, რაც გამოთქვა მეტად მოკლედ და ძლიერად. მოცემულ მოთხრობაში ავტორი ქმნის ისტორიულ გმირთა ტიპს, რომელიც საგმირო საქმეებს სჩადის.

აკაკი წერეთელმა თემად თვალსაჩინო გმირები აიღო, ზოგიერთის აზრით, ნაწარმოებში გადმოცემული ამბავი ზედმეტად გაიდევალბულია, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება. საქართველოს ისტორია სავსეა ქართველთა გმირობის მაგალითებით, აკაკი წერეთელმაც ამ ისტორიული ცხოვრების ნიადაგზე ეროვნულ ფორმას იდეალიზაცია მოუხდინა და ფარულად მოგვცა მისაბამი თვისებები, რაც იმ დროს საჭიროც იყო.

მოთხრობაში ავტორი იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრების მეტად საინტერესო შეფასებას გვამლევს, რაც ასევე ასახავს და შეესაბამება აკაკისდროინდელ საქართველოს მდგომარეობას, რაც მწერლის, როგორც ჭეშმარიტი ქართველის ყველაზე დიდ სატკივარს წარმოადგენდა, რაც პოეტს სულსა და გულს უღრღნიდა, ეს იყო მშობლიური ენისა და მიწის დაკარგვის საშიშროება. აკაკი ამბობს: „ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა, ის იჩაგრებოდა და წინ ნაბიჯის წადგმას ვერ ახერხებდა, გინდ გმირთაგმირი ყოფილიყო! ...შემოვიდა ხალხში სპარსული ზნე, ჩვეულება, რჯული და კანონი... ქართველს ქართველობა აღარ ეტყობოდა!.. ენა შეიბღალა, დიდ ოჯახებში ქართულად ლაპარაკი კიდევ ერცხვინებოდათ... სამართალი უცხო ენაზე იყო და წირვა-ლოცვის და გალობის კილო შეიცვალა“.

აკაკი წერეთლის კალამს ეკუთვნის ასევე მცირე მოცულობის პოემები: „წმინდა ნინო“ და „ანდრია პირველწოდებული“.

პოემაში „წმინდა ნინო“ ბაბუა შვილიშვილს, პატარა ნინოს უყვება წმინდა ნინოს მიერ საქართველოს გაქრისტიანების ამბავს. მონათხრობის მიხედვით, ძველად ქართველი ტომი ცხოვრობდა კაბადოკიაში, მაგრამ ხშირმა ომებმა ჩვენი ხალხი დაასუსტა და ბოლოს რომმა დაიპყრო. ქართველები გადაჯიშდნენ, გაბერძენ-გარომაელდნენ და შიშით წინანდელ გვარ-ტომობას ვეღარ ამხელდნენ. აი, სწორედ ამგვარ ხალხში დაიბადა წმინდა ნინო, მოციქულთა სწორი,

ნინოს უნდოდა, ის ქვეყანა ენახა, სადაც ქრისტეს კვართი ინახებოდა, ძილში ღვთისმშობელი გამოეცხადა და ვაზის ჯვარი გადასცა. სწორედ ამ ჯვრით გაანათა ნინომ საქართველო

პოემაში „ანდრია პირველწოდებული“ ავტორი დასაწყისში საუბრობს წარმართობისდროინდელ საქართველოზე, ქურუმებზე და ქართველთა კერპებზე.

სამცხის დედოფალს უფლისწული გარდაეცვალა. მას აცნობეს, რომ ჩვენს ქვეყანაში ჩამოსულია ერთი სასწაულმოქმედი, კაცი უცხო ტომის, რომელიც ქრისტეს აღიარებს, თან აქვს ფიცარი, რომელზეც ქალია გამოსახული. მან შეიძლება შენი შვილი გააცოცხლოსო. უცხომ ჯვრის ძალით მიცვალებული გააცოცხლა, ამ სასწაულით გაოცებულმა დედოფალმა და ხალხმაც იწამა მისი ღმერთი.

ისტორიულ პიროვნებებს აკაკი წერეთელმა არაერთი მოთხრობა და პუბლიცისტური ნაშრომი მიუძღვნა, წერილში „სიტყვა გიორგი სააკაძის შესახებ“, აკაკი წერეთელი საუბრობს ამ დიდებულ პიროვნებაზე, როგორც განუმეორებელ პოლიტიკოსსა და ქვეყნისათვის თავდადებულ გმირზე. აკაკის თქმით: „ვეფხისტყაოსანი“ რომ იმაზე წინეთ არ ყოფილიყოს დაწერილი, ის თვით ცოცხალი ტარიელი გვეგონებოდაო“. წერილში აკაკი წერეთელი საუბრობს იმ დროის გადაგვარებულ თავადაზნაურობაზე, რომლებიც შაჰის ჯარში შედიოდნენ და დიდკაცდებოდნენ, პოეტის თქმით, „ზნე-ჩვეულება, ხასიათი და ერთგულება სპარსელებისა ჰქონდათ, სამშობლო - საქართველოს ეგურგრილებოდნენ“, ცხოვრების ჩარხსაც ისინი ატრიალებდნენ, ხშირად გარეშე მტერი შემოჰყავდათ მომხრედ და აოხრებდნენ საქართველოს. „ის იყო კინაღამ ბოლო მოეღო სამეფოს! თუ არ სასწაული რამ, ანუ საკვირველება, ვერა გადაარჩენდა რა! და კიდევ მოევლინა საკვირველება! ეს იყო დიდი მოურავი სააკაძე!“. აკაკი აღნიშნულ წერილებში გულისტკივილით

ამბობს, რომ საოცარია, ქართველმა ხალხმა მოღალატედ მონათლა ადამიანი, რომელმაც ქვეყანას საკუთარი შვილი შესწირა.

თავი III. ისტორიულ პირთა მხატვრული სახეები ალექსანდრე ყაზბეგისა და ვაჟა-ფშაველას თხზულებებში

§1. ალექსანდრე ყაზბეგი

ალექსანდრე ყაზბეგმა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა, მის კალამს ეკუთვნის ლექსები, მოთხრობები და დრამატული თხზულებები. ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებათა გმირები მკითხველის წინაშე წარმოსდგებიან, როგორც ცხოვრების სინამდვილიდან გამოსული ცოცხალი ადამიანები.

თავისი თხზულებებისათვის ყაზბეგი მასალას იღებს როგორც ძველი, ისე ახალი დროის სინამდვილიდან. მის ნაწერებში მეტწილად მეცხრამეტე საუკუნეა წარმოდგენილი, ამ ფონზეა გაშლილი ისეთი თხზულებები, როგორცაა „ელგუჯა“, „მამის მკვლელი“, „მოდღარი“, „ციცია“ და სხვა.

ალექსანდრე ყაზბეგი თავისუფლებისმოყვარე ხალხის შვილია, მისი შემოქმედების სათავე ხალხის ჭირი და ლხინია, იმისათვის, რომ აესახა ყველაფერი ის დიადი და ამაღლებული, რაც ხალხის სულშია, სანდრო ცდილობს კიდევ უფრო დაუახლოვდეს ხალხს, მიზნის მისაღწევად შვიდი წელი მეცხვარეობაში გაატარა, სწორედ მეცხვარეობის დროინდელი სახეები დალაგდა მის თხზულებებში.

ნაწარმოებში „ხევისბერი გოჩა“ ალექსანდრე ყაზბეგი გვიხატავს მთიელთა ცხოვრებას ისტორიულ წარსულში. ეს ნაწარმოები პირველ რიგში საინტერესოა იმით, რომ ავტორი ამჟღავნებს ისტორიის სავსებით სწორ გაგებას. ავტორმა მოცემულ ნაწარმოებში დაგვიხატა ხევზე გაღამქრება ნუგზარ ერისთავისა, რომლის მიზანი იყო დაემორჩილებინა თვისუფალი მოხევენი და ყმებად ექცია ისინი. ნუგზარ

ერისთავი, რომელიც მე-17 საუკუნის დასაწყისში განაგებდა არაგვის ხეობას, ეკუთვნის იმ აღზევებულ ფეოდალთა რიცხვს, რომელნიც შიგნიდან არღვევენ ხელმწიფის ძლიერებას, ეს გავლენიანი თავადი სწეწდა და ურევდა არა მარტო ქართლის შინაურ სახელმწიფოებრივ საქმეებს, არამედ საერთაშორისო ასპარეზზეც მოქმედებდა.

ალექსანდრე ყაზბეგის რომანი „მამის მკვლელი“ მეფის თვითმპყრობელობის, სახელმწიფო აპარატის მოხელეებისა და ერთგული გადაგვარებული ქართველების წინააღმდეგ ბრძოლის ფონზე იშლება.

დაწყებული გლახა გელაშვილის მძიმე თავგადასავლიდან ხალხი არსებული რეჟიმის მძიმე ჩაგვრას განიცდის. თხზულებაში მოცემულია მთელი რიგი ისტორიული მოვლენები, რომელთაც ადგილი ჰქონდა მე-19 საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში. იმამ შამილის წინააღმდეგ ვორონცოვის ბრძოლის მომენტები თვალწინ წარმიგვიდგენს იმდროინდელ ეპოქას.

ალექსანდრე ყაზბეგის დახასიათებით, შამილი საოცნებო მამულიშვილია, თავისი მიწის უზადლო დამცველი და პატრიოტი, უფრო მეტად თავგანწირული ადამიანი ავტორს ვერც კი წარმოუდგენია. „შამილი მამა იყო, დანარჩენნი იმის შვილები, შამილი გრძნობდა იმას, რასც გრძნობდა მშობელი“, ამბობს ავტორი, მეტიც: „სამშობლოს სიყვარულს, მამულის თავისუფლებას ის მაღლა აყენებდა თავის მშობლიურ გრძნობაზედ, თავის პირად შეხედულებაზედ. შამილი იბრძოდა იმისთვის, რომ თავის სამშობლოს დღეგრძელობას და ბედნიერებას თავისუფლებაში ჰხედავდა, და დღესვე რომ დაერწმუნებინათ, რომ იმის მოძმეთათვის მეტი საბედნიერო სხვა რიგი მოქმედება იქნებოდა - ის ბრძოლას თავს დაანებებდა, აიღებდა ყავარჯენს და მწყემსად ცხვარს მოუდგებოდა“. ვფიქრობ, ამაზე უკეთესად შეუძლებელია ადამიანის ქვეყნისადმი სიყვარული დახატო, ბედნიერია ყველა ის ქვეყანა, ვისაც ისეთი გულმხურვალე მამულიშვილები ჰყავს.

ალექსანდრე ყაზბეგი ამბობს, რომ რუსების ჯარში სხვადასხვა ტომის ხალხს მოეყარა თავი, აქ იყო: „ჩერქეზი, ოსი, იმერელი, რუსი, თათარი და ყველა ერთმანეთში ირეოდა, ყველა ემზადებოდა ღენერლობის მიღებას და ყველა გამდიდრებას. აქ ყველა საჩუქრის მისაღებად წამოსულიყო, ყველა ბედნიერებას

მოელოდა, ძნელად იპოვებოდა ისეთი პირი, რომელსაც გულში სამშობლოს სამსახური და სახელი სდებოდა“. სამწუხაროდ, ალექსანდრე ყაზბეგის ეს სიტყვები მწარე რეალობას შეადგენდა იმდროინდელ საქართველოში, რაზეც ავტორი დიდი გულისტკივილით საუბრობს.

„ელგუჯა“ 1881 წელს დაიწერა, ეს რომანი მე-18 საუკუნის მიწურულისა და მე-19 საუკუნის გამდეგის კონკრეტულ ისტორიულ ფონზე იმლება, კერძოდ, თხზულებაში აღწერილია მთიულეთის აჯანყება, რომელიც 1804 წელს მოხდა. ახალი მმართველობის პირობებში ერთმანეთს უპირისპირდებიან ხალხი თავისი ისტორიული ცხოვრებითა და სახელმწიფო აპარატის გულგრილი მოხელეები, ასეთია ნაწარმოების მთავარი თემა.

ალექსანდრე ყაზბეგის ისტორიულ ნაწარმოებთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს დრამატულ ნაწარმოებს „წამება ქეთევან დედოფლისა“, რომელსაც საფუძვლად უდევს ისტორიული მოვლენა. 1605 წელს სპარსეთის მპყრობელმა შაჰ-აბასმა საქართველოში გამოგზავნა მის კარზე აღზრდილი, გამაჰმადიანებული კონსტანტინე ბატონიშვილი, მას თან ახლდა ყიზილბაშთა ლაშქარი, კონსტანტინემ მუხანათურად მოკლა საკუთარი მამა, კახეთის მეფე ალექსანდრე და ძმა გიორგი. თავისი თავი მეფედ გამოაცხადა, ხოლო ქვრივ რძალს, ქეთევანს, დედოფლობა შესთავაზა. ქართველმა ხალხმა მოღალატე მეფედ არ მიიღო და სასტიკი ომი გაუმართა. ომი ქართველთა გამარჯვებით დამთავრდა. ეს ისტორიული მოვლენა აიღო ალექსანდრე ყაზბეგმა თავისი დრამატული თხზულების თემად.

თხზულებაში გარდა ქეთევან დედოფლისა, სამშობლოსათვის თავდადებასა და თავგანწირვის შესანიშნავ მაგალითს იძლევიან გმირი ვაჟკაცები, ამთგან გამორჩეულია ქაიხოსრო ომანიშვილი, რომელიც ჭაბუკობიდანვე ქეთევანზე ყოფილა შეყვარებული, ქეთევანის გათხოვების შემდეგ ქაიხოსრო კვლავ სათუთად ინახავდა დედოფლისადმი უზადო თავყვანისცემის გრძნობას. იგი ახლა უკვე სახელოვანი სარდალი, ერთგულად ემსახურება როგორც მშობლიურ ქვეყანას, ისე თავის სათაყვანებელ დედოფალს. ქაიხოსრო ომანიშვილი სამშობლოს განსაცდელის ჟამს თავის პირად გრძნობას ვაჟკაცურად იკავებს და მთელს ძალას და ენერგიას საქვეყნო საქმეს ანდომებს.

უაღრესად დიდი ალექსანდრე ყაზბეგის დამსახურება ქართული ლიტერატურის მიმართ. მისი ყველა ნაწარმოები თავიდან ბოლომდე შეუნელებელი ინტერესით იკითხება.

§2. ვაჟა-ფშაველა

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი სარბიელი მრავალმხრივი იყო, ის ლიტერატურის ყველა ჟანრში ეწეოდა მოღვაწობას და ყოველვის ინარჩუნებდა თანასწორ სიძლიერეს ყველა სფეროში. ვაჟა-ფშაველა იყო ამავე დროს დიდი მოაზროვნე XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის მიჯნაზე.

ვაჟა-ფშაველამ მოგვცა ფრიად ფილოსოფიური შეხედულება სამყაროზე. მისი შემოქმედება ესთეტიკურ სიამოვნებასთან ერთად გვანიჭებს ზნეობრივ სიწმინდეს.

ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა დიდი ნაწილი წარსულიდან იღებს მასალას, მისი გმირები წარსულიდან მეტყელებენ, მაგრამ აწმყოსთან არიან დაკავშირებულნი, წარსულის გმირული მაგალითების მოხმობით ისინი აწმყოს გაუმჯობესებას ემსახურებიან, სწორედ ამ მიზნით არის წარსული გაცოცხლებული პოემა „ბახტრიონში“, წარსულიდან მეტყელებენ ზეზვას, ლუხუმისა და სუმულჯის სახელები.

დრო, რომელშიც „ბახტრიონი“ გამოისახა, ყველაზე უფრო კონკრეტული იყო ქართული ერის ისტორიაში. თავისი არსებობის არც ერთ პერიოდში საქართველოს არ უგრძვნია ყოფნა-არყოფნის ტრაგიკული შეგნება, როგორც XVI საუკუნის დასასრულსა და XVII საუკუნის დასაწყისის მიჯნაზე.

„წყვდიადის განჭვრეტისა“ და ადამიანის მაღალ სულიერ ღირებულებათა ხსნის შესახებ ფიქრმა პოეტი ჩვენი ხალხის დიდ ისტორიასთან მიიყვანა. აწმყო ხიდად გასდო წარსულსა და მომავალს შორის, როცა 1892 წელს ბრწყინვალე „ბახტრიონი“ შექმნა. ამ ნაწარმოების დაწერით ვაჟამ კიდევ ერთხელ დაამტკიცა, რომ

იგი ღირსეული მემკვიდრეა ჩვენი დიდი ისტორიული ხალხური და ლიტერატურული წარსულისა, ეს პოემა, როგორც ცნობილია, საგმირო ისტორიულ პოემათა რანგს განეკუთვნება”.

ვაჟა-ფშაველას პოემათა შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს პოემა **„გველის მჭამელს“**. ნაწარმოების მთავარი მოქმედი გმირი მინდია, თამარის თანამედროვეა. ამით გამოხატულია მწერლის განწყობა, რომ წარსულის ყველა ღირსსახსოვარი მოვლენა, ხალხური ტრადიციის დარად, თამარის სახეს დაუკავშიროს. პოემის მიხედვით, შეუძლებელი იყო თამარის დროს ლეკ-სპარს-ქისტ და თურქთა შემოსევები მომხდარიყო, ამ დროს მტერი ვერ ბედავს ქვეყნის შიდა ოლქებში შემოჭრას.

ისტორიული პორტრეტები და მათ მხატვრული სახეები ჩანს ვაჟა ფშაველას ლექსებში, ვაჟა წარსულიდან უხმობდა აწმყოში წინაპართა იმ აჩრდილებს, რომლებსაც შეეძლოთ ქართველი ხალხის სულიერი გამხნეება უკეთესი მერმისისათვის ბრძოლაში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ლექსი **„ჩვენება“**, აწმყო დროის პრობლემებზე ფიქრით დაღლილ პოეტს ეჩვენება წინაპართა აჩრდილები.

წინაპართა აჩრდილებიდან ვაჟას იდეალს წარმოადგენდა ერეკლე მეორე, **„პატარა კახად“** წოდებული, ამ სახელის ხსოვნისადმია მიძღვნილი ლექსი **„1795 წლის სახსოვრად“**, ეს წელი ყველაზე უფრო ტრაგიკულია ქართველი ერის ცხოვრებაში, ამიტომ ის, მოსაგონი იქნებოდა ვაჟასთვის, როგორც პოეტისათვის და ქართველი კაცისთვის. ამ წელს სპარსეთის ჯარების მთავარსარდალი დიდი ჯარით შემოესია საქართველოს, გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა კრწანისის ველზე, ქართველთა მეომრების გვამებზე გადასვლით სპარსელები შევიდნენ საქართველოს დედაქალაქში, სპარსელმა ჯარისკაცებმა ქვა-ქვაზე არ დატოვეს თბილისში.

ვაჟას აქვს შესანიშნავი პატრიოტული ლექსი, რომელსაც **„რაინდის ჩივილი“** ეწოდება, სიბერის გამო დავრდომილ რაინდს წყლის მომტანიც აღარ ჰყავს, მან კი ვიდრე შეეძლო, ყველაფერი მისცა თავის სამშობლოს, თავის ხალხს. ერთ დროს სამშობლოზე მტრის გუნდი მარტოდმარტო ხმლით აუკაფავს. ის იცავდა თავისი ქვეყნის დიდებასა და სახელს. ვაჟასთვის ეს მოხუცი სიმბოლური სახეა იმ უსახელო

გმირებისა, რომლებმაც კეთილშობილურად მოიხადეს ვალი თავიანთი ხალხის წინაშე, მაგრამ შთამომავლობას მათი სახელები არ შემოუნახავს.

ლექსი „**ხმა სამარიდამ**“ ვაჟა კვლავ პატარა კახის აჩრდილს მიმართავს, აქ ერეკლე ქართველებს ბრძოლის ველისკენ მოუწოდებს, აფრთხილებს ქართველ ახალგაზრდებს, რომ მტერი გამოჩნდა მთაზე და საჭიროა ალესილი ხმლით დავხვდეთო.

პროზაულ ნაწარმოებში „**ორი ამბავი მეფე ერეკლეზე მთაში დარჩენილი**“, ვაჟა-ფშაველა პირველ ნაწილში საუბრობს ერეკლეს მიერ ფშაველებთან გამართულ ნადიმზე თეკლა ბატონიშვილთან ერთად. მეორე ნაწილში კი გადმოცემულია, თუ როგორ სთხოვა ერეკლემ ასპინძაში ხევსურთა გმირს, ძალლიკა ხიმიკაურს ხმალი.

ვაჟა-ფშაველა ამბობს, რომ თეკლა ბიჭს ფშაური თქმულება იცნობს „ბოგუნის“ სახელით. ერთხელ ლაშქრობიდან დაბრუნებულ ერეკლეს თავისი ლაშქრისთვის ნადიმი გაუმართავს. მეფემ უბრძანა თეკლეს, მერიქიფეს დოქი ჩამოართვი და ფშაველებს ღვინო შენი ხელით დააღვინე სათითაოდო. შეზარხოშებულ ფშაველებს თეკლასთვის კაფია უძღვნიათ: „ღვინოს გვირიგებს ბოგუნი, შემეჯინჭრება მე გული“. თეკლას კაფია შეურაცხყოფად მიუღია. ერეკლეს უთქვამს შვილისთვის: „ნუ გწყინს, ფშაველები არიან, რა ვუყოთ, მაგათი წესი ეგ არისო“. „დიდებულ გმირმა იკადრა მწვერვალიდან დაბლა ჩამოსვლა და, ვინ იცის, სხვა რამდენ რასმე კისრულობდა (მოიგონეთ ტოტლებენს რომ დაუჩოქა) მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ ერი გაეერთულებინა და მათი საქვეყნო საქმე კეთილად წარემართა.

II. „ხიმიკაურის ხმალი“. ერეკლე მეფეს ძალლიკა ხიმიკაურის ხმალი მოსწონებია, მეორე დღეს დაუბარებია და უთქვამს: „შენი ხმალი დამითმე და ფასი რამდენიც გინდა, მიიღეო“, ხევსურისთვის ხმლის წართმევა ყველაზე დიდი დასჯა და შეურაცხყოფააო, ამბობს პოეტი, ძალლიკას მეფისთვის უთხოვია, ხმლის წართმევას მირჩევნია ორივე ხელი დამაჭრაო, მაგრამ ბოლოს მეფეს ხატრი ვერ გაუტეხა და ხმალი მისცა, სანაცვლოდ მიუღია სხვა ხმალი და ერთი თოფი, მაგრამ ამით ძალლიკას წყენა ვერ დაუვიწყებია, ლაშქრობაში მეფე პირველ რიგში ძალლიკას კითხულობდა, მაგრამ გაბრაზებული ძალლიკა ომში არ მიდიოდა და მეფეს უბარებდა: „გადაეცით, ავად არის-თქო ძალლიკაი“.

მალიკა ხიმიკაური სახელს ვხვდებით კიდევ ერთ ლექსში „ერეკლეს სიზმარი“, სადაც მეფის ერთგული ყმა ძალიკა, ერეკლეს გვერდითაა ასპინძის ომში. ლექსის მთავარი გმირი ხალხის საყვარელი მეფე ერეკლეა, ძალიკა კი მეფის ერთგული მსახური სხვა მეომრებთან ერთად.

ვაჟა-ფშაველას განსაკუთრებულად ხიბლავდა თამარის ეპოქა. ეთნოგრაფიულ წერილებში იგი საგანგებოდ აღნიშნავს ფშავ-ხევსურთა სიყვარულს საქართველოს დედოფლისადმი, ხაზს უსვამს მის კულტს ფშაველთა შორის. პოეტი წერილში „თამარის ცხვარი ფშავში“ ამბობს, რომ ფშაველები არ ივიწყებენ თამარს, მის სადიდებლად ჰყავთ ცხვრის ფარა, რომელსაც „თამარის ცხვარი“ ეწოდება. „ამ ცხვარს მოსავლელად ჰყავს მიჩნეული ფშაველი ერთი კაცი, რომელიც ამორჩეულია ხატისაგანვე მკითხავ-ქადაგის პირით, ეს კაცი განაგებს ცხვრის საქმეს“. პოეტის თქმით, მას შეუძლია ცხვრის შემოსავალი თავის ნებაზე ხარჯოს, ზოგს ცხვრის მოსავლელად ხარჯავს, რაც რჩება, დღეობის მოწყობას ანდომებს. მანვე უნდა იყიდოს ღვინო დღეობისათვის. „თამარ მეფე ერთადერთი ხატია ფშავ-ხევსურეთში, რომელსაც ჰყავს მოლოზნები, „ხატის ქალებად წოდებულნი“.

ვაჟა ფშაველა თამარ დედოფალს ხოტბას ასხამს ლექსში „დიდი თამარი“. თუ საქართველო ერთიანი, მთლიანი და ძლიერი იყო, ეს იყო თამარის ეპოქაში, ვაჟა-ფშაველას თავისუფალი ქვეყნის იდეალი თამარის საქართველომ გამოხატა.

ლექსში „რუსთაველის ნეშტს“ ვაჟა-ფშაველა მიმართავს დიდ მგოსანს რუსთაველს, რომ გადმოხედოს საქართველოს ჭაბუკებს, რომლებიც ხელზე ეამბორებიან რუსთაველს. ვაჟა თვლის, რომ ეს ჭაბუკები „ვეფხისტყაოსანმა“ გაზარდა. „ვეფხისტყაოსანმა“ ასწავლა მათ თავისუფალების სიყვარული. ქართველი ჭაბუკები და ქალები ჰბამავენ ნესტან-დარეჯანს და ტარიელს, რაც საწინდარი გახდა იმისა, რომ საქართველოს სახელი შორს გავარდნილიყო.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ლექსია „გიორგი სააკაძის სურათზე“. ლექსში პოეტი სააკაძეს ქება-დიდებას ასხამს და ამბობს, რომ ასეთ თითზე ჩამოსათვლელ გმირებს სათუთად მოქცევა, გაფრთხილება და დაფასება სჭირდება. პოეტი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ ასეთი განუმეორებელი გმირთაგმირი დაღუპა გაუტანლობამ, შურმა და მტრობამ. პოეტს ეს ლექსი 1910

წლით აქვს დათარიღებული, თითქოს სიმბოლოურია, რომ ამავე 2010 წლით არის დათარიღებული ლექსი „ილიას სადამო“, სადაც პოეტი დიდ გულისტკივილით საუბრობს ილიას მკვლელობის შემზარავ ფაქტზე.

ვაჟა ფშაველასა ეკუთვნის ლექსი „დავით გურამიშვილის ხსოვნას“, თითქოს ყველა შემოქმედის ხვედრი ეკლიანი გზით სიარულია, ეს გზა გაუვლია შოთა რუსთაველსაც და დავით გურამიშვილსაც, სწორედ მათი მაგალითი აძლევს პოეტს ძალას, უფრო ცხოვლად შეიგრძნოს პოეტის მაღალი მისია.

ლექსში „წმინდა ნინო“ ვაჟა-ფშაველა აღნიშნავს, რომ დიდია ის დღე, რომელიც საქართველოში წმინდა ნინოს ხსენებას ეძღვნება, რადგან სწორედ წმინდა ნინოა ის ადამიანი, რომლის წყალობით საქართველოში სარწმუნეობასთან ერთად ახალი ზნეობა დამკვიდრდა. პოეტის ყველაზე დიდი სურვილია, ქართველმა ქალმა მაგალითად დაისახოს ნინოს ცხოვრება და მათში ნინოს სულის სიდიადე სუფევდეს.

ისტორიულ პირთა სახეებს ვხვდებით ვაჟა-ფშაველას მოთხრობებშიც, ამ მხრივ საინტერესოა მცირე ზომის მოთხრობა „შალვას ნაამბობი“.

ამ პატარა ესკიზში ნაგრძნობია მთელი ეპოქა და ერის ტრაგედია, პაპა ნინია ძველი ომების მონაწილეა. პატარა ბავშვის, შალვას არსებაში ისტორიის შემეცნება იბადება. ნინიას ოჯახისთვის ერეკლე მეფის სახე მომავლის რწმენის საგანს წარმოადგენს, მათი მაღალი ეროვნული შეგნება რწმენას უტოლდება. შალვას მიერ ნანახი ერეკლეს ხატი საქართველოსთვის მლოცველი ერეკლეს წმინდა სულია.

საინტერესო და ამაღლებულია მოხუცის სახე, მან თავი დახარა და ფიქრებს მიეცა, თითქოს მთელი ქვეყანა დასტირის სპარსელებისგან ნანგრევებად ქცეულ ქვეყანას. სწორედ ასეთი ხალხის მოსიყვარულე გული აშენებდა მომავალ საქართველოს. მიმზიდველია პატარა შალვას სახეც, რომელიც აუცილებლად მოინდომებს, მომავალში სამაგიერო გადაუხადოს მტერს, რომელმაც მის საყვარელ ბაბუას სხეული ხმლით დაუსერა და ჩვენი ქვეყნის მიწა ამგვარი უმანკო ადამიანების სისხლით შეღება.

ვაჟა-ფშაველას სულის სიღრმიდან წამოსული გმირები იმ ნიშნებს დაატარებენ თან, რომელიც გენიალურ შემოქმედს ბუნების სიღრმემ ჩააქსოვა.

ზოგადი დასკვნები

XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, უწინარეს ყოვლისა, ეროვნულ-პატრიოტული მოტივი ვითარდება, ამის მიზეზია ის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მდგომარეობა, რომელშიც საქართველო ამ საუკუნის დამდეგიდან მოექცა. ეროვნული თავისუფლების მოტივი მთავარი თემაა XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურისა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედება უმთავრესად ამ მოტივებზე დაწერილ თხზულებებს ემყარება.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის „გოგოჩაში“, გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოში“, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბედი ქართლისაში“, ხოლო შემდგომ ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ალექსანდრე ყაზბეგის და ვაჟა-ფშაველას უამრავ ნაწარმოებში წინაპართა ცხოვრებისა და ბრძოლის წესი გადაიშალა მკითხველის წინაშე. დიდი ქართველი მწერლები აშუქებენ წარსულს, როგორც რეალურ სამყაროს, იძიებენ მის ფესვებს, წინაპართა ზნეობრივ საწყისებს, რათა აწმყოს დაანახონ წარსულის დიდებული მაგალითები და გამოცდილება უკეთესი მომავლის შესაქმნელად.

წარსულის გაუთავებელი იდეალიზაცია დიახაც თრგუნავდა აწმყოს, უმოქმედებასა და სიკვდილისკენ უბიძგებს ერს, ამიტომაც იყო, რომ ქართველმა სამოციანელებმა ილიას სიტყვები „მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი“, მთავარ ლოზუნგად გაიხადა, მათ მართალია გააღრმავეს ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებაში მოცემული მოტივი, რაც ასე მაცოცხლებელ წყაროდ სჭირდებოდა ქართულ ლიტერატურას, ქართველი კაცის სულს, მაგრამ ეს იყო წარსულის, როგორც გამოცდილების, როგორც არსებობის წესისი შეხსენება და არა მისი იდეალიზაცია.

ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს არ გამოპარვიათ წარსულის მთავარი მარღვის ფეთქვა. მათ შესანიშნავად იგრძნეს, სად შეიძლება მოექმნათ სასიცოცხლო ძალები, რა გზით შეიძლებოდა დაკავშირებოდა დიდი წარსული აწმყოს. ქართულმა

მწერლობამ მთელი არსებით შეიგრძნო, რომ ფესვები ცოცხალი იყო და განახლებისათვის ბრძოლა იყო საჭირო. როგორც აკაკი ამბობს: „ქარსულ ნერგზედ ახალ ნამყნის, ველოდებით შეხორცებას, ან კიდევ: „ნაშთი ძველი დიდებისა, არ გამქრალა ჯერაც ყველა“.

წარსულსა და აწმყოს შორის კავშირის აღდგენა იყო საჭირო. ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებაში დიდი სევდის გვერდით ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა ფასდაუდებელი სიმდიდრე დაინახეს, წარსული თავისი შინაარსით, დედამიწის ზედაპირზე ამოიღეს და ახალი სვლა მისცეს, რადგან XIX საუკუნის ქართველ კაცს საოცრად ესაჭიროებოდა დაკარგული წონასწორობის აღდგენა. ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის თაობამ საომარი საშუალება მომავლის იმედიან შენებასა და წარსულის ღრმად შეცნობაში დაინახეს. ქართველ კაცს სჭირდებოდა თავისი დიდებული წარსულის აღდგენილი ხატი.

საქართველოს ისტორია, უცხოელთა ცნობები სავსეა საქართველოს ძლიერების დამადასტურებელი ფაქტებით, ქართველ რომანტიკოსებს, ილიას აკაკის, ალექსანდრე ყაზბეგსა და ვაჟა-ფშაველას სწორედ ეს უნდათ, რომ პარალელი გაავლონ წარსულსა და აწმყოს შორის, აჩვენონ ქართველ ხალხს, რა შინაგანი ჰარმონიის მფლობელი იყო ქართველი კაცი, რომ ყველაფერი ეს რეალურად არსებობდა, სწორედ ძველი სიძლიერის აღდგენა იყო XIX საუკუნის მწერლებისათვის საოცნებო საგანი.

ნაშრომის ძირითადი დებულების მიხედვით გამოქვეყნებული სტატიები:

1. ც. ფუტყარაძე, „ვინ შემკოს ღირსეულად“ - კრებული „ჩვენი სულიერების ბალავარი“, XII (№ISSN1987-5916, 2021წ).
2. ც. ფუტყარაძე, „ვახტანგ ორბელიანის ლირიკის გააზრებისათვის“, იბეჭდება ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის „შრომებში“ (№ISSN1512-4991,2021წ).

3. ც. ფუტკარაძე, „ალექსანდრე ორბელიანის პერსონაჟთა გალერეა“ - იბეჭდება ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის „კრებულის“ XIV ტომში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბაშიძე, 1962 - კიტა აბაშიძე, „ეტიუდები“, თბილისი;
2. ასათიანი, 2008 - ლადო ასათიანი, თბილისი;
3. ასათიანი, 1974 - გურამ ასათიანი, „ვეფხისტყაოსნიდან ბახტრიონამდე“, თბილისი;
4. ასათიანი, 1978 - გურამ ასათიანი, ილია ჭავჭავაძე პოეტი და მოაზროვნე, თბილისი;
5. ახალი ქართული ლიტერატურა, 1979 – XIX საუკუნის ქრესტომათია, ტ, I, თბილისი;
6. ბალახაშვილი, 1967 - იაკობ ბალახაშვილი, „ბარათაშვილის ცხოვრება“, თბილისი;
7. ბაქრაძე, 1990 - აკაკი ბაქრაძე, „მწერლობის მოთვინიერება“, თბილისი;
8. ბაქრაძე, 2011 - აკაკი ბაქრაძე, ილია ჭავჭავაძე;
9. ბაქრაძე, 1986 - აკაკი ბაქრაძე, „სულის ზრდა“, თბილისი;
10. ბარამიძე, 1952 - ალექსანდრე ბარამიძე, „ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, ტომი III, თბილისი;
11. ბალახაშვილი, 1966 - იაკობ ბალახაშვილი, „გრიბოედოვი და ნინო ჭავჭავაძე“, თბილისი;
12. ბენაშვილი, 1989 - დიმიტრი ბენაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, თბილისი;
13. გრიშაშვილი, 1957 - იოსებ გრიშაშვილი, „ლიტერატურული ნარკვევები“, თბილისი;

14. გაჩეჩილაძე, 1977 - სიმონ გაჩეჩილაძე, სიტყვიერებისა და ლიტერატურის თეორია <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=43&t=466> , მოძიებულია 2020 წლის 25 ნოემბერს.
15. გამეზარდაშვილი, 1960 - დავით გამეზარდაშვილი, ილია და აკაკი, თბილისი;
16. ევგენიძე, 1982 - იუზა ევგენიძე. ქართული რომანტიზმის საკითხები, თბილისი;
17. ევგენიძე, მინაშვილი, 2010 - იუზა ევგენიძე, ლადო მინაშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გამომცემლობა საქართველოს მაცნე, თბილისი;
18. ევგენიძე, 1989 - იუზა ევგენიძე, ვაჟა-ფშაველა, თბილისი;
19. ვარდოშვილი, - ეკა ვარდოშვილი „თამარ მეფის ხატება XIX საუკუნის ქართულ პოეზიაში“
<http://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/period/document/HASHfde9cbe961136fb6a5359d;jsessionid=4B815B93BB0040A509321AA664BD4931?ed=1>
20. ზანდუკელი, 1956 - მიხეილ ზანდუკელი, ახალი ქართული ლიტერატურა, თბილისი;
21. ზანდუკელი, 1972 - მიხეილ ზანდუკელი, თხზულებანი, ტომი I, თბილისი;
22. თოფჩიშვილი, 2005 - როლანდ თოფჩიშვილი „ეთნოისტორიული ეტიუდები“
https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%AC%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%90_%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%9D
23. ინგოროყვა, 1975 - პავლე ინგოროყვა, „ახალი ქართული ლიტერატურის ფუძემდებელი“, თბილისი;
24. კეკელიძე, 1974 - კორნელი კეკელიძე, „ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, ტომი XIII, თბილისი.
25. კიკნაძე, 2008 - ზურაბ კიკნაძე, „ქართული ფოლკლორი“, თბილისი;
26. კოტეტიშვილი, 1959 - ვახტანგ კოტეტიშვილი, „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, (XIX ს.) თბილისი;
27. კალანდაძე, 1986 - ალექსანდრე კალანდაძე, „გვაქვს საგანძური“, თბილისი;

28. ლომაძე, 2014 - თამარ ლომაძე, „ქართული რომანტიზმის პოეტიკა“, თბილისი;
29. მახარაძე, 1990 - აპოლონ მახარაძე, „ქართული რომანტიზმი“, თბილისი;
30. მახარაძე, 1989 - აპოლონ მახარაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, თბილისი;
31. მაღრაძე, 1975 – ელგუჯა მაღრაძე, „გრიგოლ ორბელიანი“, თბილისი;
32. მინაშვილი, 2010 - ლადო მინაშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი;
33. მინაშვილი, 2009 - ლადო მინაშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები, თბილისი;
34. ნადარეიშვილი, 2017 - ქეთევან ნადარეიშვილი. „არგონავტების მითოსის და მედეას სახის ინტერპრეტაცია“, თბილისი;
35. ნატროშვილი, 1947 - გიორგი ნატროშვილი, „ლიტერატურული ეტიუდები“, თბილისი;
36. ნიკოლეიშვილი, 2014 - ავთანდილ ნიკოლეიშვილი, „ქართველ მწერალთა ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსი“, ტომი I, ქუთაისი;
37. ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსის „საყურე“ შექმნის ისტორია,
<https://artinfo.ge/2019/04/nikoloz-barathashvilis-leqsis-saqhure-sheqmnis-istoria/>
 ატვირთულია - 5 აპრილს 2019, ნანახია - 2019 წლის 1 ნოემბერს.
38. ორბელიანი - ალექსანდრე ორბელიანი, „რუსების დასი ქართველები ჩემზედ“
http://www.lib.ac.ge/index.php?option=com_djcatalog2&view=item&id=5347&cid=300&Itemid=487&prod=1#.YDO7VOj7SUI ნანახია - 2019 წლის 15 ნოემბერს;
39. ორბელიანი, 1959 - გრიგოლ ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი;
40. ორბელიანი, 1936 – გრიგოლ ორბელიანი, „წერილები“, ტომი I, თბილისი;
41. ორბელიანი, 1937 - გრიგოლ ორბელიანი, „წერილები“, ტომი II, თბილისი;
42. რობაქიძე, 1991 - გრიგოლ რობაქიძე, „აკაკის ქნარი“, თბილისი;
43. როდოსელი, 1975 - აპოლონ როდოსელი, „არგონავტიკა“, 1975, თბილისი;

44. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1979 - ტ. III, თბილისი;
45. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1973 - ტ. IV, თბილისი;
46. სირაძე, 1987 - რევაზ სირაძე, „ლიტერატურულ ესთეტიკური ნარკვევები“, თბილისი;
47. სოლომონ ლიონიძე - <http://genia.ge/?p=6905> - ატვირთულია - 2013 – 22 სექტემბერს, ნანახია - 2019 წლის 12 დეკემბერს;
48. უელეკი, უორენი, 2010 - რენე უელეკი, ოსტინ უორენი, ლიტერატურის თეორია, თბილისი;
49. ფშაველა, 2011 - ვაჟა-ფშაველა, ტომი II, თბილისი;
50. ფშაველა, 2011 - ვაჟა-ფშაველა, ტომი III, თბილისი;
51. ფშაველა, 2011 - ვაჟა-ფშაველა, ტომი V, თბილისი;
52. ფშაველა, 2012 - ვაჟა-ფშაველა, პოეზია, თბილისი;
53. ფშაველა, 1986 - ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, 1986, თბილისი;
54. ფშაველა, 1979 - ვაჟა-ფშაველა, მოთხრობები, პიესები, პუბლიცისტური წერილები, ტ. II, თბილისი;
55. ქართული მწერლობა - 1990, ტომი VIII, თბილისი;
56. ქართული მწერლობა - 1992, ტომი IX, თბილისი;
57. ქართული ლიტერატურის ისტორია - 1969, ტომი III, თბილისი;
58. ქართული ლიტერატურის ისტორია - 1974, ტომი IV, თბილისი;
59. ქართლის ცხოვრება, 1959 - ტ. II, სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბილისი;
60. ქიქოძე, 1963 - გერონტი ქიქოძე, „ლიტერატურული წერილები და პორტრეტები“, ტომი I, თბილისი;
61. ქიქოძე, 1965 - გერონტი ქიქოძე, რჩეული თხზულებანი, ტომი III, თბილისი;

62. ქუთათელაძე - 2011, ზურაბ ქუთათელაძე, „პავლე ციციანოვი“
<http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000698/>
63. ღვინჯილია, 1990 - ჯანსუღ ღვინჯილია, წერილები კლასიკურ და თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაზე, თბილისი;
64. ღვინჯილია, 1989 - ჯანსუღ ღვინჯილია, „პოეტური ენერგია“, თბილისი;
65. ყაზბეგი, 1968 - ალექსანდრე ყაზბეგი, ტ. I, თბილისი;
66. ყაზბეგი, 2009 - ალექსანდრე ყაზბეგი, თბილისი;
67. შარაძე, 1990 - გურამ შარაძე, ილია ჭავჭავაძე, ტ. II, თბილისი;
68. შარაძე, 1940 - გურამ შარაძე, აკაკი წერეთელი, თბილისი;
69. ჩხეიძე, 1996 - როსტომ ჩხეიძე, „ალექსანდრე ორბელიანი“, თბილისი;
70. ჩხეიძე, 2005 - როსტომ ჩხეიძე, ყაზბეგიანა“, თბილისი;
71. წერეთელი, 1989 - აკაკი წერეთელი, მხატვრული პროზა, ტომი III, თბილისი;
72. წერეთელი, 1989 - აკაკი წერეთელი, პოემები, ტ. II, თბილისი;
73. წერეთელი, 1990 - აკაკი წერეთელი, პუბლიცისტური და კრიტიკული წერილები, ტ. IV, თბილისი;
74. წერეთელი, 1989 - აკაკი წერეთელი, მხატვრული პროზა, ტომი III, თბილისი;
75. წერეთელი, 2010 - აკაკი წერეთელი, უცნობი პუბლიცისტიკა;
76. წმინდა ნინო -
https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%AC%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%90_%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%9D
77. წერეთელი, 1892 - აკაკი წერეთელი, „ანდრია პირველწოდებული“, თბილისი;
78. წერეთელი, 1908 - აკაკი წერეთელი, „წმინდა ნინო“, თბილისი;
79. ჭავჭავაძე, 1984 - ილია ჭავჭავაძე, თხოვრებანი, ტომი III, თბილისი;
80. ჭავჭავაძე, 1977 - ილია ჭავჭავაძე, ქართული პოეზია, ტომი VII, თბილისი;

81. ჭავჭავაძე, 1986 - ილია ჭავჭავაძე, „წერილები ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე, ტომი III, თბილისი;
82. ჭავჭავაძე, 2007 - ჭავჭავაძე ილია, თხზულებანი, ტ. IX, თბილისი;
83. ჭავჭავაძე, 1987 - ილია ჭავჭავაძე, მოგონებები გარდასულ დღეთა;
84. ხერხეულიძე, 1989 – „მეფობა ირაკლი მეორისა“, თბილისი;
85. ჯოლოგუა, 16, 2011 - თამაზ ჯოლოგუა, მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის შეფასებისთვის, ჟურნალი „ქართველოლოგი“, N 1.

ნაშრომში გამოყენებულია ვიდეომასალა:

1. ლევან ბერძენიშვილი - გადაცემა „წიგნები“, ნიკოლოზ ბარათაშვილზე.
<https://www.youtube.com/watch?v=yREifPpJF5A>

